

Theol. O.

6595

AZ KERESZ-
TYENSEGNEC FON-
DAMENTOMIROL
valo rőuid keony-
wechke.

Ki az Szent irafnac külömb külömb
heleiből, keres es feleles keppen
irattatot es Telegdi Miklos mester
altal, Deac nyelwből Magyar
nyelwre forditatot.

BECHBEN NIOMTAT-
tatot Raphael Hofhalter altal: vrunc
űuletese vtan 1562. ęstendőben.

AS KERESE

1911

1911

1911

1911

1911

1911

1911

1911

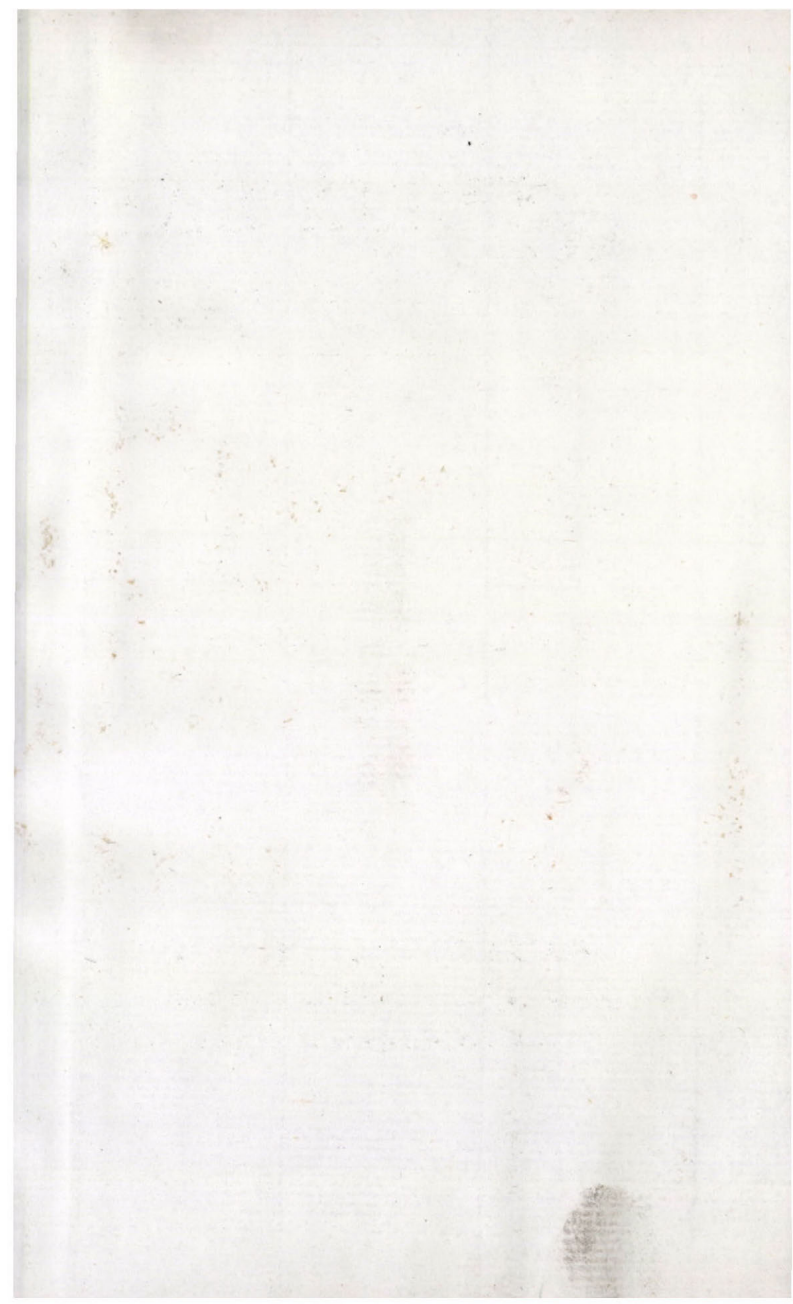
1911

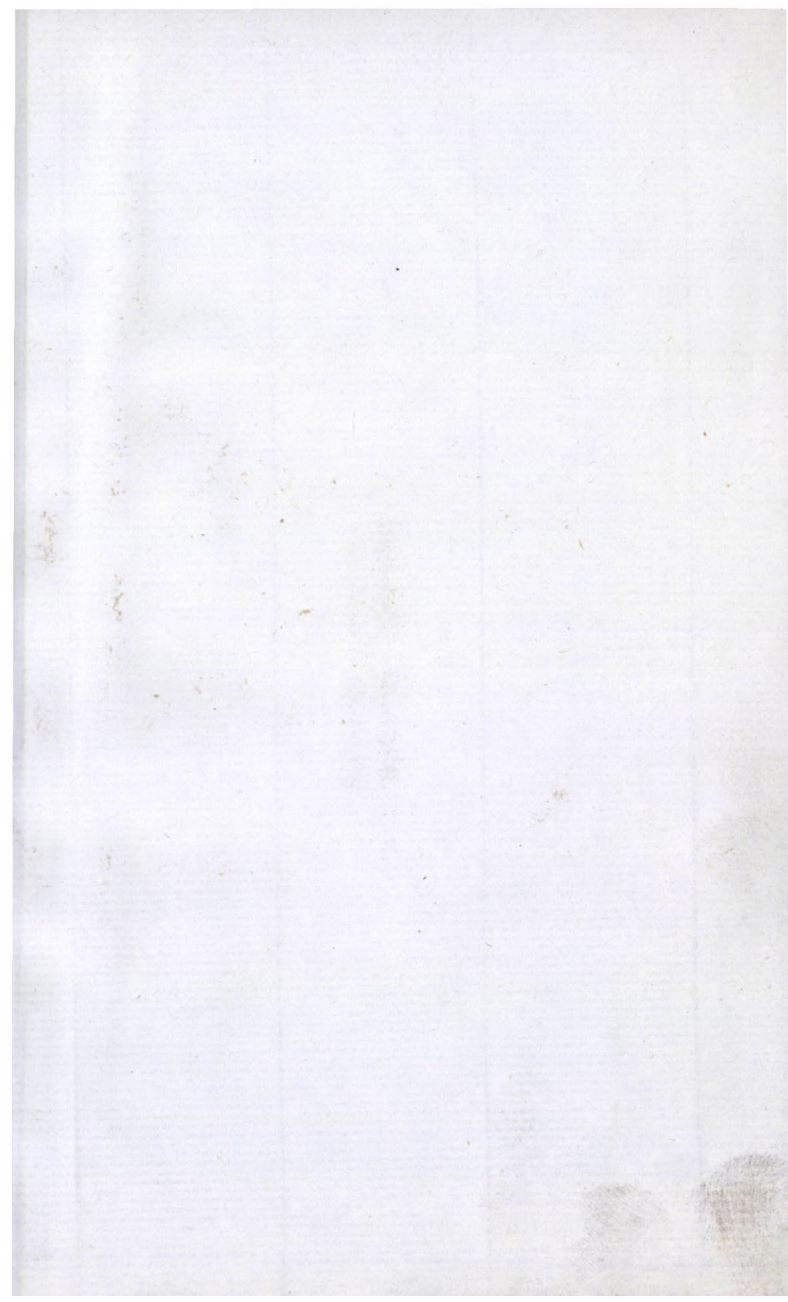

1911

1911

1911

AZ KERESZ-

TYENSEGNEC FON-

DAMENTOMIROL

valo rôuid keony-
wechke.

Ki az Szent irafnac külömb külömb
heleiből, keres es feleles keppen
irattatot es Telegdi Miklos mester
altal, Deac nyelwből Magyar
nyelwre forditatot.

BECHBEN NIOMTAT-

tatot Raphael Hofhalter altal: vrunc
bületefe vtan 1562. eöstendöben.

Præfulis effigiem quisquis depinxit OLAHI,
Vicit Apellæam sedulus arte manum!

R A P H A E L

H O F F H A L T E R

Bechy Kőnywnyomta to, az

kereſtyen tanulo gyermekeknek,

es mindeneknek, kic ez kőny-

wechket oluaſſac, kőſőnetit

mongya, es Iſtennek ke-

gyelmefſeget es ma-

laſtyat kiuan-

nya.

SZerelmes fiaim es io Attyamfiai
az en kegyelmes es Tiſtelendő
vram, Olah Miklos Eſtergami erſec,
Magyar Orſagnac Primaſſa, Ro-
mai ſent ſeknec Legatufa, es az
Feolſeges Ferdinandus Chaſarnac,
Magyar Orſagnac, es Cheh Orzag-
nac Kyralyanac, few es titkos Can-
cellariuſa &c.

cellariusus &c. Ez könywechket
 kit Telegdi Miklos mester Magyar
 nyelwen fordítot, parancholta enne-
 kem, hogy en ki niomtatnam, kiből
 mindnyayan, kik tanulo gyermecek
 es iffia vattoc, es egyeb rendbeliek is,
 kik keresztyen Anya bent eghaznac-
 kebeleben vattok, es akartoc maradni
 az keresztyen Anya bent eghaznac
 hitinek fundamentomat, es modgyat
 roudeden meg tanulhattyatoc. Kire
 enis tikteket mind feyenkent kerlec,
 es berelmeteffen intlek, hog ez Iduef-
 segre valo hasznos könywechket,
 eyel nappal kezetekben forgassatoc
 es oluassatoc, biuetekben es elmetek-
 ben foglalyatoc, es a mire tanet meg
 tarchatok, ha az Christufnak sine la-
 tafat kiuannyatoc, es egyyut akartoc
 az oreoc bodogsagban vele lakni.

Vegyetec

Vegyetc azert yo newen, az en ke-
 gylmes es Tiſtelendõ vramtul Erfec
 vramtul, ez kõnywechket: Iollehet
 ũ magaba kichin, de lelketeknec ta-
 nufagara, vigaſtalafara, es idueſſe-
 gere, ha meg gondollyatoc, ighen nag
 es haſnos. Es imagyatoc ũ kegy-
 elmeyert az Feolſeges wr Iſtent, hog
 õ ſent feolſege aggya Erfec wram-
 nac az ũ ſent malaſtyat, hog ezuta
 nis tanithaſſa, igazgathaffa, minden
 iora az ũ alatta walo nepet, epetheſſe
 es eoregbetheſſe az kereſtyen Anya
 ſent eghazat, nag foc ideig, es foc
 eſtendõkig: Hog ki legyen Atyanac,

fiunac, es ſent lelec vr Iſtennec

neue dichiretire, mind

ereokkal eoreokke.

Amen.

Az nagyfzo-

MBATI TANVLO DE-

ac giermekeknek, Telegdy Myklos
Mester, Istenben walo be-
kefseghet kiwan.

TVdgyatoc berelmes fiaim,
meegh en thynektec, az en Ke-
gielmes Vramnac, Olah Miklofnac
Eßtergami Erseknek, &c. parancholattyabol taneto mesteretec lewec
mely nagy ßorgalmatoffaggal igye-
keßtem mindenkoron azon, hogy
nem chak tanulfagtokban, hanem á
kereßtyen hitnec vallafabanis veze-
retec lennec. Annakokaert gyakor-
latoffaggal intettelec, hogy megh ol-
talmaznatoc

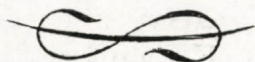
talmaznatoc magatokat, mynden te-
welgheseftől, es abban a hitben ma-
radnatoc megh, kit Anyaöntegy-
haz az Apostoloktul uót, ez oraygh
meg tartot, megis tart mind világ
vegezeteig. Mely hitet hogy az ti
gyermekfegtekne ideyen könnyeb-
ben eőetekbe vehetnētec, es meg tar-
thatnatoc, adtam vala előtökbe, egy
iambor tudos emberne, Canifius
Doctornac, az keresőtyen hitne
fondamentomirul deac nyeluen irt
könyuechkeyet: Vgy hogy ti azt
a könyuechket őüntelen kezetekbe
forgatuan, meg tanulnatoc belőle
fomma őerint, az igaz keresőtyeni
tudomant. De minekwtanna megh
gondoltam volna, hog vadrac ti kő-
zöttetec ollyac, kynec ninchen, ne-
mis lehetet meg eddig oly tudoma-
nyoc

nyoc az deac nyelwbe, hog' a fellyul
 meg' mondot konyuechket megh
 erthetneiec, teczec alkolmatos do-
 lognac lenni, hog' ezekert magyar
 nyelwre fordetanam. Touabba, va-
 dnac a kosszeg kozottas olyac, kic e
 mi nyeluunkon valo irast tугуаc
 oluasni, deakul penigh semmit nem
 tudnac, akarek ezeknekys folgalni,
 annakokaert im magyarul fordetot-
 tam a konywet, hogy ukys oluas-
 hassac iduesszeghec melle walo tanol-
 sagokat. De miert hogy ennek e
 munkanak fel vetelebe, ti reatok wolt,
 elfo tekentetem, melto hogy kiualt-
 keppen ti nektec aggyam es ayan-
 lyam: kerlec wegyetec io newen
 mostan e kichin aiandekot en tul-
 em, es imagyatoc Istent erettem,
 hogy u sent follege aggya sent lol-
 ket

ket ennekem, kynec fegetsegeuel
 iöuendöre nagyobbat ahaffac ennel.
 Iollehet ha haßnat megh tekintitec,
 ez sem igen kichin: mert azt merem
 mondani, hogy ha ti ê kõnuechket
 nem chak kezetekbe forgattyatok,
 hanem elmetekbeis vesítek azt â mi
 benne vagyon, megh tanullyatoc
 belöle tõkelletességgel, mi legyen az
 igaz kereßtyennec hiti es vallafa:
 Annakfölätte minemü gywmöl-
 chõt kellyen az ti hiteteknek teremte
 ni, ha azt akariatoc hogy az örök
 eletbe reßefec legyetec. Mely két
 dolgot, chak az nem akarna meg
 tanulni, kinek idwõffegere semmi
 gongia ninchen. Tarchon megh
 ßerelmes fiaim az Christus Iesus,
 az ű kereßtyen anya ßentegyhazanac
 kebelebe, es newellyen tikteket nem
 chak

chakteft ſerint, hanem lelek ſerintes
igaz hitben es Isteni felelemben.

Ez lewel keolt Nagyſombat
ban, ſentIuan hauanak
tyzenkettödíc napian
1562 eſtendöbe.

AZ KERESZ-
TIENSEGNEC FON-
DAMENTOMIROL
valo rövid keöny-
wechke.

K E R D E S.

Kichoda az igaz kereszttyen ?

F E L E L E S.

Ki â keresztsegnec bentsfeghet fel
vęuęę, Iesus Christusnac, igaz
Istennec es ighaz ember nec iduőf-
feges twdomanyat kőzőnfeges ke-
resttyen anyasbent egyházba walya,
es femminemű tudományokhoz,
auag

auág velekedesekhez nem raghasz-
kodic ollyakhoz, kyc Anyaszenteg-
haznac ertelmetul ideghenec wolna-
nac.

HANY DOLGHOT KEL,

â kereftyen ember nec leg elöf-
megh tanulni?

Ot dolghot.

MELYEC AZOC?

Hit, Remenfegh, Szeretet, Anya-
szenteghaznac bentseghi, es â kereft-
tyeni ighassagnac tyftei.

MICHODA â HIT?

Semmi nem egieb hanem Isten-
nec aiandeka, es oly vilagoffag, kiuel
az ember meg vilagofetatuan, eröf-
fen ragazkodic mind azokhoz, mel-
lyeket az wr Isten â vegre ielentet
meg,

meg, es Anya ßenteghaznac altala
elönkbe vetete, hogy higgiúc, vag'
vagian niluan valo iras azokrul
vagy ninchen.

MOND MEG SVMM A

ßerint mit kellyen á kereßtyen
embernec hinny?

SZebben es rőuidben, azt en the
neked elődbe nem adhatom, mint
az Apostoloc attac elönkbe mind
feienkent, á kereßtyen hitnec aga-
zatinac rendibe. Annakokaert
halgas rea, ém elő ßamlalom azo-
kat.

I. Hitnec első agazattyá.

Híßek egy Istenben, mindenható
Attyaban, mennec es földnec
teremtőieben.

II. Ma-

II. Masodic.

Es Jefusban Christusban ű egy fia-
ban mi Vrunkban.?

III. Harmadic.

Ki fogantatec űent lelektűl, űűletec
űűz Mariatul.

IIII. Negyedic.

Kęzatec Pontius Pilatusnac alatta,
meg fezűle, meg hala, es el te-
mettetec.

V. ötödik.

Szalla poklokra, harmad napon ha-
lottaibol fel tamada.

VI. Hatodic.

Mene menyekbe, űl az mindenható
Attya Isten nec iobiara.

VII. Hetedic.

Onnet lezen meg iűuendű itilni ele-
ueneket es holtakat.

VIII. Niol-

VIII. Niolczadic.

Híűec űent Lelec Iűtenben.

IX. Kilenczedic.

Kőzőnfeges kereűtyen Anya űent
egyhazat, űenteknec eggieűfeget.

X. Tizedic.

Bűneinknec bochanatyat.

XI. Tizeneggedic.

Teűtnec fel tamadaűat.

XII. Tizenkettődic.

Ees az őrők eletet. Amen.

MIT AKAR AZ HITNEC elfő agazattya?

I Elenti az Iűtenűegben valo elfő űe-
melt, azaz á menybeli Atya Iűtent:
ky mindent nehezűegenelkűl meg
miuelhet, es kinel semmi lehetetlen
dolog

dolog ninchèn, ki minden lathatan-
do es lathatatlan allatokat egi ſaua-
ual teremtet, es taplal minden oran-
kint, az ű io uoltauual es bôlcheffége-
uel.

A Z M A S O D I C A G A - zattyá mire valo?

AGgya elônkbe az Istenſegnec
maſod ſemelyet, Chriſtus Ie-
fust, Atya Iſtennec ôrôktûl fogua,
es terméſet ſerint valo egyyetlen
egy fiat, mi iduezetônket: hogy
ki minket az ôrôc veſedelembôl
meg ſabaditot.

A Z H A R M A D I C T A - hat mire tanit?

B

Az

Az mi iduôzetônknec meg testefü-
 lefenec titkyat veti elônkbe. Mert
 vgyan azon Istenec ſent fia, me-
 nybôl ala ſaluan, emberi termefetet
 vett magara: deh kiultkeppen valo
 modon: hogy ki emberi atyanelkül,
 ſent lélek Istenec hatalmas chele-
 kedeti által fogantatot es ſületet, az
 ſeplôtelen ſûz Marianac mehe-
 bôl.

NO MOND MEGH AZ

Negyediknekes ertelmet.

AZ emberi valtsagnac tittkiarol
 ſol: mert vgyan azon bizon
 Istenec fia, â fel vôth emberi ter-
 meſet ſerint, iollehet artatlan barany
 vala, de mind az által Pontius Pi-
 latus feiedelemſegenec alatta, megh
 feſet-

feßettetec az mi búneinkert, es az maghafs kereßtfan bizony halalt fe nuede, es annak utanna el temette-
tec.

AZ HITNEC ÔTÔDIC

agazattya mirûl vagyon?

CHRIŒTVS IESVS NAC
fel tamadafarol: ki Istenfege
es Œent lólke Œerint, teŒtetûl az ma-
gafs kereßtfan el valuan, Limbusra
Œalla, holot az Œent Atyakat meg
Œabadeta, es halalanac harmad napi-
an, vgyan azon teŒtet, eŒmegh fel
veuen, tulaidon hatalmaual, halot-
taibol fel tamada.

DE KERLEC MAGYA-

razd meg az hatodikates?

B2 Az

AZ kereßtyen hitnec hatodic agazattyá, Chriftusnac menybe menetelirül ſol : ki mindeneket meg ſerezüen, mellyec az mi valt-fagunkra ſükſegefec voltanac, nagy dichôſeguel es gyôzedelemuel fel mène, önön ereyeuel: holot az Atya Iſtennel egy hatalomban, es egy bodogſagban vralkodik mind ôrôkcôn ôrôkce.

A Z H E T E D I C M I R E tanet?

AZ vtolfo itéletnec napairol aad tanulfagot, mikoron Chriftus Iefus, emberi ſemelyben mindeknec lattara, az egbôl eſmet ala ſaal, mind ioknac, ſmind gonofoknac, holtaknac es eleueneknec, ret-
tenetes

tenetes ítélő biraya leßen: kinec
kinec mind az ő chelekedeti berint
meg fizet.

TAHAT AZ NYOL- czadic mit ad elonkbe?

A Z bent Lelec Istent, bent három
fagba harmadic bemelt: ki mi-
ert hogy az Atya Istentül, es az ő
bent fiatul farmazic, egy bizony
öróc Isten, egy hatalomban es egy
meltosagban vralkodic, egyetembe
imadtatic es tiszteltetic ű velec.

KIVANOM AZ KI- lenczediketes meg erete- nöm.

B₃ Negy

NEgy dologra tanet, kit búkfegh
minden kereſtyennec Anya
ſent eghaz felől hinni.

E L O Z S E R.

Hogy az igaz kereſtyen Anya
ſent egy haz, egy mind hitben, mind
hitt felől valo tudomanban, mind
az ſentſegeknec egy modon valo
ſolgaltatafaban.

M A S O D S Z E R.

Hog ſent: mert ſenteltetic az
Chriſtuſtul ő feietől es iegyeſetül,
kynec iegczettetet, az igaz hitnec
altala: es igazgattatic ſent Lelec
iſtentül.

HAR-

HARMADSZER.

Hogy vgyan azon Anya ſent egyház, kőzönfeges: mert tellyes ez uilagon ki teriet: es CHRIS TVS IESVS NAC minden időbeli hiueit magaba be foglallya.

NEGIEDSZER.

Hog ebbe ez Anya ſent egyházba, ſenteknec eggyeffege vagy on: tudnya illic, nem chác azoknac, kic Chriftuffal egyetembe â bodogſagban vralkodnac, hanem azoknakeş, kic hiuęn az Euangelio-
mnac, ê földön budofnac: kic vg-
mint egy teſtnec tagiai, egymaf-
tegetıc viſontac valo io chelekede-
tekcel, erdemekcel es imadsagokkal.

MIT VALLVNC AZ

hitnek Tizedic agazattya-
ban?

VAlliuc bűneinknec bochanat-
yat: ki chak Anya ſent egy
hazba adatic, ſent Lélek Iſtentűl,
es chak azoknac, kic iol ęlnec az
ſentſegekcel.

TIZENEGGIEDIC

mirűl vagyón?

TEſtnec fel tamadaſarol: ki itilet
napian tőrtenic ioknac es go-
nozoknac, mikoron feienkęnt, ezőn
teſtbe eleuennen az CHRISTVS
itilő ſekinec eleibe megyűnc, hogy
kiki mind az mint ęlt, vag iol, vag
gonoſul, vgy vegye iutalmat chele-
kedetynec.

AZ

A Z V T O L S O A G A-

zatba mi vagyón?

^e**O**Rôc ęletrûl valo tudomány:
 mert hißûc bizonnial, hog ez
 vilagi ęletnec vtanna, maas, ighen
 io, bodog, batorfagos es ôrôc ęltre
 menendôc vagyunc, ki igirtetet a-
 zoknac, kic hiznec es engednec az
 Christufnac.

MOND EGY ROVIDE-

den valo Sommaiat az hit
 agazatynac?

TEllyes ßiuemmel es ßammal
 egyetembe, vallom az eg İftent,
 kinel femminemû iob, nagyob, aua-
 gy bôlcheb allat nem gondolta-
 thatic.

Bj Touabba

Touabba hišem hog' vgyan ezen Isten, allatyaba es Isteni termeşetibe egy: zemelyębe harom. A T Y A, F Y V, S Z E N T L E L E C. Vgy hogy ez harom şemely, egy igaz, öröc es megfoghatatlan Isten: kitül ky altal, es kibe vannac mindenec.

Az Atya Isten nec tulaydonittatic, minden allatoknac teremteşe.

A Fiu Isten nec, emberek nec valtfaga.

Szent Lęlec Isten nec, Anyaşent egyhaznac es â Chrifus hiueinec megşenteleşe es igazgatafa.

Annakokaert, harom reşre oştattatnac az hitnec agazati.

Elfö reşe şol, az Atya Istenrül es az terömteşrül.

Mafod

Mafod reſe, â fiu Iſtenrûl es â valtfagrul.

Harmad reſe, Szent Lelec Iſtenrûl Anya ſent eghaznac, es az Chriſtus hiueinec meg ſentelteteſerûl, igazgattataſarul, es örökce valo meg örzeteteſerûl.

MICHODA AZ ANYA

ſent egyhaz?

MInd azoknac, kic az Chriſtus hitit es ſent igeyet vallyac gyûlekezeti: mely gyûlekezet Chriſtus vtan ez földön egy fő paſtor-tul igazgattatic es bizattatic.

HANY RENDBELI

emberec idegenec az Anya

ſent eghaztul?

Neg rendebeliec.

MEL-

M E L Y E C A Z O K ?

I.

Előber az Sidoc es az poganoc.

II.

Mafodber az Eretnekec.

III.

Harmadber, kic az Anya
Schisma- bent ég haznac békessége-
tici. tül es egyességetül önön
magoc el valasztac ma-
gokat.

III.

Negyedber es vtolber, kiket az egy-
hazi feiedelmec benteknec egyessé-
getül, bentsegeknek közöltetésetül,
es annyasent egyhaznac kebeléből,
valami nag vétékert ki rekesztne.

Ezeket fiktuc mondani közön-
feggel atokba lenni.

Ez

Ez negy rendbeli emberec, az Christusnac lelec ſerint valo teſtétűl, az az Anya ſent egyhaztűl el valaſtattanac, es annakokaert reſetlenec leeſnec az öröc eletbe, es iduőſſegbe, ördőgnec es karhozatnac kőtelfi, kiktűl kell minden kereſtyen ember nec nem kilőmben futni es oltalmazni magat, mint egy veſedelmes dóg halaltul.

M I R V L I S M E R E M

meg az igaz kereſtyent az
eretnektűl.

ERrűl hog az igaz kereſtyen, Christusnac es Anya ſent egyhaznac mēltoſagat eppen vallya. Touaba valamit Anya ſent egyhaznac paſtori es igazgatoi közönſéggel

gel ſent Lēleknec ihlisēből el vege-
ztenec, vag' el vegeznec, Annac
minden villangafnekűl hiſen.

Mert valaki Anya ſent eg'hazat
nem halgattya, vg' tarchad azt
(Chriſtus mongya) mint eg' po-
gant es kōzōnfeges būneſt. Innet

vagyon, hog' valaki Anya

ſent eg'hazat vg' nem hal-

gattya mint Annyat,

Attya annac

nem leſen

az Iſten.

MASODIC

RESZE A REMENSE-

grül es az Imadşagrul

MICHODA A REMENSEG:

I Stentül emberbe öntetet ioşag:
ki altal erös bizodalomual variuc
idueşşegünkneç es az öröc életneç
iouait.

HONET TANVLHAT-

tyuc meg, az io remenşegnec es
könyorgęşneç mogyat?

ABbol az imadşagbol, kit miért
hog az mi vrunc es meşterünk,
Chriştus Ieşus tulaidon şaiaual şer-
zet, es hagyot Anya şent eghaznac,
vr imadşaganac, közönşeggel penig
Mi Atyanknac hiunc.

Mond

M O N D E L R E Z E N -

kënt az Mi attyankat?

I. Elfökeres auag' elfö reße.

MI atyanc ki vag' menyekbe,
Szentelteffec te neued.

II. Mafodic.

Iűyôn te orşagod.

III. Harmadic.

Lęgyôn te akaragod, mikënt meny-
ben, azonkepen földenes.

III. Negyedic.

Mi kenyerrûnket minden napiat ag-
gyad nekûnc ma.

V. Otôdic.

Es bochasd meg nekûnc az mi
vetkeinket, mikeppen mies meg
bochatunc nekûnk vetetteknek.

VI. Hato-

A Z E L S O K E R E S M I T

foglal magaba?

I Ambor fiaknac kegyes keuanfagokat, kic mindenkor azon konyorognec, hog az u mennyei bent attyoknac ismereti, felelme, tiztefege, fereteti, es valami u bent folfegenc neue dicheretire vagyon, mind magokba, smind egiebekbe öregbegyec.

A Z M A S O D I C K Ö N Y -

örgesbe mit keuanunc?

M Enyorßagnac es az öröc boldogfagnac dichöfeget, hogy örökce az Christuffal vralkogyunc.

H A R M A D I K B A M I T H ?

Az

AZ vristen malaſtynac ſeget-
ſeget keriôc, hog á mi men-
nyei ſent atyanknac akar-
yat, mint menyorſagba á bodogoc,
azonképpen é földön mies be tellye-
ſetheſſüc.

NEGIEDIKBE MIT
kerünc?

MInd teſtünkneſ ſmind lólkünk
nec éltetęſere es taplalafara
valo ſükſeginket: tudnya illic, ęte-
lünk, italunkat, ruhazatunkat,
Iſtenneſ igęięt, es Anya ſent egy-
haznac ſentſęgit.

AZ ôT ôDICKERESBE
mirül ſolunc?

Büneinkneſ bochatyat kęriüc
Iſtentül, igiruen arra magunkat,
hog mies kęſbec lęſünc meg bochatni
ſelebaratunknac ellenünc valo uętkęt.

N O M O N D M E G A Z

hatodikbais mirül könyör-
gunc?

AZ mi gyarlo es meg romlot
termeßetünk nec meg erőßfete-
fere valo fegetfeget kerunc Istentul,
ki altal, e vilagnac, testnec, ordog-
nec, mindennemu inchelkedesinec
es kesfertetinec ellene alhassunc.

A Z V T O L S O K E R E S-

be tahat mith kerunc?

KEuannyuc az Istennec kegy-
elmeßfeget, hog ki altal oltal-
mazon meg minket, testi es lelki
nyomorufagtul, (a mennire iduof-
segunkre vagyon) mind ez foldon
smind az mas vilagon.

Svmma

S V M M A S Z E R I N T

mond meg mit tanulunc â mi

Atyankbol?

A neg elfo keresbol, meg tano-
lyuc minemû iokat kellyen ê
vilagon eltunkbe Istentul remenle-
nunc es kernunc: mellyec kôzôt
Elfo es leg nagyob Istennec tistef-
sege es dichosege. Masod, Az men-
nyey bodogfag. Harmad, o bent
folssege akaratianac valo engedelem.
Vtolso, Testunknec es lolkunknec
taplalafa.

A Z V T O L S O R E S-

zenekes mond meg reuide-

den valo ertel-

met?

C₃

A

A három vtolfo kérés, ielenti á
 Agonoßokat, kiktül: kernunc
 kell Istent, hog minket meg
 oltalmaz: tudnya illic. Buntul
 ki menyorsagnac kapuiat be teszi
 ember elöt. Kefertettul, ki minket
 (ha az vr Istennec fegetsege vel-
 lunc nem lezen) bun tetelre vonson.
 Annac folotte ielen valo es kouet-
 kezendo eletnec nyomorufagitul.

MINT MONDOD EL

ßüz Marianac az Angyali

iduozletet?

I Duozleg malaßtal tellyes Maria,
 vr vagyon te veled, te vag aldor
 Asonyallatoknac kozotte, es aldor
 the meghednec gyumolche I E S V S
 C H R I S T V S Szüz M A R I A.
 Istennec bent annya imagy mi eret-
 tunc bunofokert.

H O N N E T V E T T E C

ezt, hog' â Szûz Mariat ig'
iduôzôlyûc ?

ELôßer. Gabriel Angyálnac es
ßent Ersebet aßonac peldaiabol.
Annakutanna anya ßent egyhaznac
regtûl fogua valo ßokafabol.

M I H A Z N A V A G Y O N

ennec ez iduôzletnec ?

SZeplôtelen Szûz Marianac : es
az mi vrunc Iesus Christufnac
meg testefûlesenec emlekezetit iutat-
tya eßûnkbe.

Touaba int arra hog' Szûz Ma-
rianac keduet, es az û ßent fiana
ertûnc valo esedezeßet engeztellyûc
magunknac.

M I T T A N O L V N C E Z

iduôzletbôl ?

C4 Szûz

SZűz Marianac meg mondhatat-
 lan dragalatos voltat es dicę-
 retit: hog az vrıstentűl kiualtkeppen
 valo aiandekokual es ioşagokual
 megh ękesıttetet, hogy Szűz es
 Anya, hogy minden időbeli Aşony
 allatoc kőzöt aldot, hog kiralyoknac
 Kirallyanac Chriřtufnac mi
 vrunknac es Iřtenűnk nec
 şűleie: es ezokaert mi ne
 kűnc Iřtennel valo
 kedw talalonc, es
 őrőc ęletűnk-
 nec şer-
 zőye.

H A R M A=

D I C R E S Z E A Z S Z E=

retetrűl es az tiz paran-
cholatrul :

M I C H O D A A Z K E R E=

űtieni űeretet ?

T Iűta űibűl valo tűkűlletes űe-
retet, kiuel Iűtent ő magaűrt,
felebaratunkat Iűtenűrt űeretyűc.

H A N Y P A R A N C H O=

lat vagy on az űeretetrűl.

K Ettű kiualtkűppen, kűkűt az
űr Iűten illyen űokcal ad ne-
kűnc elűnkbe. Szereűűd az te v-
radat Iűtenedet, tellyes űiuűddel,
tellyes lűlkeddel, tellyes eűűddel, es
minden ereiddel. Ez az elűű es
leg nagyűb parancholat.

C5 A

A masic ehez hasonlatos. Szereszed felebaratodat mint tenen magadat. E keet parancholatban fűgh â tellyes törüeny es prophetaknac irafa.

MIR VIL ESMERTETIC

meg az Istenhez valo
beretet?

ARrul esmerem en meg hogy Istennek bereteti vagy on te benned, ha az ő parancholatit meg tartod: Mert ez az Istennek bereteti hog az ő parancholatit meg őrizúc, es az ő parancholati nem nehezec bent Ianos Apostolnac mondafa berint. Seoth ő magais ig bol Christus A ki az en parancholatomat, vgymond, vallya es meg tartya, az â ki engemet beret.

Az

AZ ATYAFIVI SZE-

retet mirül ismeretic meg?

IGhen Szepen előnkbe aggya azt Szent Pal imigen boluan az Corinthombelielkne. Az atyafiui beret: bekeffeges, kegyes. Az atyafiui beretet, nem irigkedic, gonosul nem chelekedic, fel nem fuualkodic, nem tistessleg kiuano, az ő maga hasnat nem keresi, megh nem haborettatic, gonost nem gondol, alnokfagon nem orul, az ighassagon oruendez, mindeneket el benued, mindeneket hisen, mindeneket remenl, mindeneket el vifel.

HA E KEET PARAN-

cholatban fugh a keresztényeni beretet,
mire valo hat a tiz pa-
rancholat?

Iollehet

I Ollehet hog' az ſeretetrul keet ki
ualtkeppen valo parancholat va-
gyon, mely keet parancholatban
fugh az Iſten törvényenec be tel-
lyefeteſe. De mind az altal a tiz
parancholat azért adatot nekunc
elönkbe, hog' nyluaban meg ercheec
mindenec, mind Iſtennec ſmind
felebaratunknac ſereteti minemü
dolgokba tökelletteſſeg meg.

M O N D E L A Z T I Z

parancholatot ?

I. Iſtennec elfö parancholattya.

EN vagyoc az te vrad Iſtened,
idegen iſtenid ne legyenec en
előttem: faragot kepet ne chęnaly
magadnac hog' azt imagyad.

Maſodic.

II. MASODIC.

Istennec neuę heiaba ne ved.

III. HARMADIC.

Meg emlekekezel rola, hogy
innepeket ily.

III. NEGYEDIC.

Atyadat anyadat tiztellyed,
hog hođu ęletű lehęs ą fől-
dön, kit az te vrad Istened
aad te neked.

V. OTODIC.

Ne óły.

VI. HATODIC.

Ne paraznalkoggyal.

Hetedic.

VII. H E T E D I C.

Ne oroz.

VIII. N Y O L C Z A D I C.

Hamis tanufagot ne ſóly az te
atyadfia ellen.

IX. K I L E N C Z E D I C.

Felebaratodnac felefeget bűnre
ne keűannyad.

X. T I Z E D I C.

Seh hazat, ſe mezeiet, ſe ſol-
gaiat, ſe zolgalo leanyat,
ſe ókret, ſe ſamarat, ſe egi-
ebnemű ioſſagat.

MIT

MIT AKAR AZ ELSŐ parancholat?

TIltya es karhoztattya á bal-
uany imadaft, hamis Istenek
nec tišteletit, ôrdôngôffeget, varaslo
auag búbayos tudományokat, iuôn-
dô mondaft, babonas űertartafokat,
es mindenemû Istenec tişteffege
ellen valo dolgokat. Viűontag ke-
uannya mi tólunc, hogy ég Istent
higgyunc, tiűtellyunc, es ima-
giunc.

ILLIKE AZ SZENTEKET tiűtelnunc es fegecchegûl hinunc?

ILlic de nem ákeppen mint az
Istent: kit tartozunc tiűtelnunc
es

es segetfegűl hinunc, vű mint terem-
 tűnket, meg valtonkat, es minden
 iauaynknac adoyat: hanem fokcal
 alab valo modon: tudnya illic mint
 Isten nec valasztot baratit, fiait es
 őrőkűfit, minekűnc penig Isten elűt
 valo efedűzű otalminkat. Mely
 tiűstelettel az Christus Iesűsnac di-
 chűfűge es nagű műltosfaga, nem chac
 hogű nem kissebedic, de műg neuel-
 tetikes. Mert ebben teczik meg
 à mi űduezetűnknec kiualtkűppen
 valo ereye, hogű nem chac ű maga-
 ban, hanem űentibenes hatalmas,
 dichűfűges es chodalatos: Hogű tiű-
 teli az ő űolgait, es mind ê fűldűn,
 fmind menyorfűgban tiűsteltetni a-
 karia: hogű ezec altal fok iot ofűtogat
 minekűnc. Mikeppen oluassűc A-
 brahaamrol, Isaacrol, Iacobrol, Da-
 uidrol,

uidrol, Hieremiafrol, kic holtoc vtanes haßnaltac ê földön valo embereknek. Mikeppen touaba az kic hiuen es alazatoson Christus neuębe nekic ßolgalnac, naponkent erzic magokba az ßenteknek feęet-feęet.

ELLENE VAGYONE

az elfő parancholatnac, hog Christus vrunc keęenec, es â ßentec keęeinek tißteßęet
teßűnc?

NInchen, mert holot azt paranchollya az Isten, hog valami-nemű faraghot keęet ne chęenelyunc magunknac, vtanna veti leghottan az okat: hog imagyad vgmond űtet: tudnya illic, vg mint

D az

az poganoc, kic az idegen iftenek-
nec képeket es baluanyokat Isten
gyanant imagyac. Mi peniglen
baluant nem imadunc, hanem â ké-
pekbe Christus vrunkat, es â bente-
ket (kiknec peldai) tißtellyúc, â mi
eleinknec io bokafoc berint.

A MASODIC PARAN- cholat mit tilt?

Tiltya az vr Iftennek neuēnec
tißteletlenfēget, kiuel illettetic
az hamiffan esküuóktúl, karom-
loktúl, es azoktul, kic oknelkúl I-
ftenre es az benteekre eikűßnec.

MITH PARANCHOL â Harmadic?

Paran-

PAranchollya, hog az innep napokat io chelekedetekcel megh
 ſentellyûc: az az innep napokon io chelekedetekbe foglallyuc magunkat. Eg'hazhoz mennyûnc Mifet es predikacziot hallyunc. Kezi munkatul penig, es kûlfõ foglalatoffagtul, tellyeffeggel meg tilt.

AZ NEGYEDIC MIRE INT?

HOg az mi ſûleinknec, kic Iſten vtan minket, ez vilagra hoztanac, engedelmeſſeggel, tiſteſſeggel, ſûkſegeknec ideyên fegetſeggel, es minden ioual legyûnc. Touabba hog mind ûdõ ſerint valo, ſmind egyhazi feiedelminket, vg' fellyûc, vg' tiſtellyûc, mint Atyankat. Az ô ſauoknac engedelmeſec legyûnc, hatalmokat es me'tofagokat felyûc.

MIVEL TISZTELETIC

Anyasént egyhaznac hatalma
es meltoſaga?

A Zzal, ha közönſéges Conci-
liomoknac ſerzeſit, az Apo-
ſtoloknac es ſént Doctoroknac we-
gezeſit, Annakfólótte, á mi eleink-
nec dichiretes ſokasit, zugodas nel-
kül megh tartyuc. Touabba, ha
Anyá ſént egyhaznac fő paſtori-
nac es piſpekinec engedelmeſec le-
zunc. Holot fölótte ighen vetjez-
nec azoc, kic az Iſteni ſolghalatot,
Anyá ſént eghaznac ſerzeſit es ſer-
tartaſit meg ſegic es el rontyac,
Conciliomokat, es Püſpököket ra-
galmaznac, eghazac ioſagat el ra-
gadozzac.

Az

AZ Ô T Ô D I C P A R A N - cholat mirül vagyon ?

Tilt mindenemű külfő öldöklő-
feket, es boßufag teteleket, ki-
kcel testet, vag életet felebaratunk-
nac meg banthatnaioc. Touabba
haragot, gyűlöfeget, boßuallast, ha-
rag tartast, es minden sűbeli gonos
akaratot, ki felebaratunknac ferel-
mère, vagy bantafara volna, ki re-
kest az keresztyenec közül.

MIRŰL SZOL AZ HATODIC?

Tltya â paraßnafagot, es haza-
ssag kiuul valo minden fertel-
mes életet. Touabba, mindent valami
tissta életnec, semermessegnec, es
tisstessegnec ellene vagyon. Mert a ki
chak meg tekenties az azoniallatot
gonos keuanfagra, vetkezet vele az
ű siueben, azt mongya Iduezetonc.

A H E T E D I C P A R A N - cholatban mith tilt az Isten?

TIltya â lopast, toluailast, koborlast, ragadozast, vfurat, hamis nyereséget, chalardfagot, alnakfaggal valo szerzôdest, földetseget, adaft, vetelt: es minden affele valtaft auag cherélest, kiben az kereftyeni beretet megh bantatic, es felebaratunc meg chalatik.

N Y O L C Z A D I K B A mi vagyon?

Tiltatic az hamis tanu bissonfag tetel, hazugfag, ragalmaffag, hizelkedes, Atya fiac közöt valo haborufag szerzes, es nyeluunknec minden felebaratunc ellen valo gonoffaga.

AZ

A Z K E E T V T O L S O

parancholat mith akar?

TIltya az maas ember felesége-
nec es ioßaganac keuanfagat.
Mert nem chac hog el nem ßabad
hamiffan â maset venni, de megh
akaratumknac fem kell lenni, annac
keuanfagara, â ki nem mienc, vgy
hog tulaidon ioßaginkal meg ele-
geduen, minden irigfegnelkül elly-
unc ez vilagon.

SOMMA SZERINT MI

vegre valo â tiz paran-
cholat?

HOg Istenünket es felebaratun-
kat tiszta ßüböl ßerefsúc:
Hogy ez ig legyen, chac arrules
D4 meg

meg erthettyúc, hog' az vr Isten kct
 tablara oſta â tiz parancholatot.
 Mert az elfő tabla harom dolgokra
 tanet, mellyec az Isten nec ſeretetire
 nez nec. A mafodic tabla, heet dolgo-
 kra, mellyekbe felebaratunkhoz va-
 lo ſeretet magyaztatıc meg.

A Z E L S O T A B L A N
 valo harom parancholat, mikeppen
 tanet minket Isten nec
 ſeretetire ?

V Gy hog', â kettei, tiltya â vet-
 keket, kic Isten nec tiſteſſege-
 nec ighen ellene vadnac, baluany
 imadaſt, es hamiffan valo eskűeft.
 A harmadic int arra, hog' az Iſtent
 ſiuunkel, ſankal, es chelekedetinkel,
 hiuen ſolgallyuc es tiſtellyúc: kit
 ha meg miuelűnc, bizonyara az eg'
 Iſtent

Istent mindenekbe, es mindeneknec
fólótte berettyúc, es magasztallyuc.

AZ VTOLSO TABLAN

valo heet parancholat, mi modon
aggya az atyafiaiui beretetet
elónkbe?

VGy hog' rend berint elő sam-
lallya, minemű dolgokkal tar-
tozunk felebaratunknac: tudnia
illic: nem chak hog' nalunknal na-
giobakat tistellyűnc, hanem mind
chelekedetűnkel, mind beşedűnkel,
mind akaratunkal, mindennec,
haşnalni de fenkinec ne erőlködiűnc
artani.

FELEBARATVNKHOZ

valo beretetnec michoda â
Sommaia?

Az

AZ hogy valamit nem akarŕ
 magadnac lenni, te feh miueld
 azt mafnac: Valami iot penig
 kiuantoc hog miuellyenec ti vele-
 tec az emberec: ties azt miuellyetec
 ũ velec, mert ez â tŕueny es â
 Prophetac.

E T I Z P A R A N C H O -
 latnac kiuŕle vadnakę egyeb
 parancholatoc?

VAdnac altalanfogua, kiket nem
 chak haŕnos hanem ŕŕkfęgis
 meg tartanunc: Kiualtkęppen Anya
 ŕentegyhaznac parancholatit, kinec
 vg mint ŕentfęges Anyanknac, es
 Chriftus vrunc iegyeŕenec, mind-
 nyayan kic kereŕtyenec vagyunc,
 tartozunc engedni.

HANY

H A N Y P A R A N C H O -

lati vadnac anyaßentegy-
haznac ?

^e**O**T, kikre kiualtképpen kôtelefec
vagyunc.

I. E L S O.

Anyaßentegyhaztul ßerzetet in-
nep napokat meg illeni.

II. M A S O D.

Innep nap mifet es predikacziot
hallani.

III. H A R M A D.

Bizonyos napokba, es bizonyos
idôkbe parancholtatot bôitôket
meg bôytólni.

NE-

III. N E G Y E D

Bűneinket minden estendőbe, az keresztýen Anyaszentegyhaznac törvénye szerint let egyhazi embernek meg gyonni.

V. O T O D.

Hanem többér, egéér minden estendőbe, Hufuet taian az oltari sentséget hozzanc venni.

MI HASZNA VAGYON

ezeknek é parancholatoknac
meg tartafanac?

ANya sentséghaznac ezec es egieb effele serséfi, auag parancholati, Elóser, á keresztýen hitet, alazatosfagot, es engedelmesseget gyakorlyac. Touabba, az Isteni tífte-

tišteletet, tišteffeges etnec mogyat,
 es á kőzönfeges bekeffeget neuelic,
 meg tartyac es ekefetic. Vegezetre
 hogy minden dolgoc ekeffen,
 es őep rend tartaffal le-
 gyenec anyaőent-
 eghazban, arra
 főlötte igen
 haőnalnac.

N E G Y E

D I C R E Z E A S Z E N T -

fegyekrűl ?

M I C H O D A A S Z E N T S E G ?

AZ vr Iſtennec lathatatlan ked-
uenec, auag malaſtyanac la-
thatando iegye, kit ũ bent felfege
ſerzet â mi meg ſenteleſűnkre.
Mert hog meg erched, mas â mit
latunc â ſentſegbe, mâs a mit ve-
ſűnc. Latyuc â kilſű iegyet, de â
ieg alat Iſtennec el reytettetet keduet
auag malaſtyat, (kit ſentſeg · allaty-
anac hiiunc) veſűc.

H A N Y S Z E N T S E G

vagyon ?

Heet :

HEET: kiket, Anyaßent-
 egyhaz Christustol vôt, az
 apostoloc által, es mind ez ide-
 ig meg tartot: Kereßtfég, Berma-
 las, Oltari ßentfég, Penitencia,
 vtolfo kenetës, egyhazi rend, es ha-
 zaffag.

MI OKAERT KEL E

ßentfégeket tisztelni, es nag
 böchûletbe tartani?

ELõßer azert, hog a mi vrunk-
 tul es Istenûnktûl ßerzettenec,
 az wi tõruenbe.

Mafodßor, mert az vr Isten nec
 iduõßlegûnkre ßûkfeges ßent malaß-
 tyat, nem chak iedczic, hanem vg
 mint ßent lelec Isten nec edeni, ma-
 gokbais foglalyac.

Har

Harmadszor, mert oruoffagul
adattanac minekűnc â bűn ellen.

Negyedszor esvtolszor, mert Isten-
nec malaſtyat â iamborokba meg
tartyac, neuelic es öregbetic.

MI OKA HOGY ANY-

aſenteghaz az ſentſégeknec ſol-
galtatafaban neminemő kilſű
czeremoniakcal ſokot
eeleni?

SOK ieles okokbol miuli azt
Anyaſenteghaz. Mindeneknec
előtte hogy az kic vezic â ſentſe-
geknec ſolgaltatafat, ê kilſő ieleknec
es ſertartafoknac altala intetteſſenec
arra, hogy ſemmi Iſtentűl el idege-
nētő dolgokat ott ne vellyenec lenni
hanem mindeneket Iſteni titkok-
kal

kal tellyeseket, kic mi túlunc kiualt-
 keppen valo tišteletet keuannac.
 Touabba, hog azokba kic a bentse-
 gehekhez iarulnac, öregbechec a
 belfő tišteletet, kire az Isten kiualt-
 keppen bokot nezni, mert a kilfő
 czeremonia, iele a belfő búbeli tiš-
 teletnec.

Annakfólötte, hog a kic bolg-
 altatyac a bentsegeket, nagyob
 meltofaggal es nagioh haznalatof-
 faggal iarianac az ő tiştektebe, miko-
 ron az regi bentegyhaznac szerzefi-
 töl, es a benteknec nyomdokitul el
 nem tauoznac. Mert nyluan va-
 gyon, hog effele czeremonyaknac
 nag reße, az Apostoloknac ideien el
 kezdetuen, mind ez ideig búntelen
 meg maradot Anyabentegyhaz-
 ban.

E Vege-

Vegezetre, effele dolgokkal Anya benteǵhazba meg tartatic á io módon valo bértartas, neueltetic á kőzönfeges bekeſſeg, ki gyakorta külfő bokaſoknac el váltoſtatataſual, vag meg vyetataſual bókot meg bomolni

MICHODA á KERESZTSEG?

VY tőruennec elfő es igen bűkfeges bentsęge, ki adatic mindennec egber, vizbe, kinec miatta Lęlec berint vionnan bűletűnc, bűneinknec bochanatyat veűűc, Iſtennec fiaiu fogadtatunc, es őrőc ęletnec őrőkőfiue leűűnc.

MICHODA á BERMALAS?

VY tőruennec bentsęge, ki adatic az piſpektűl azoknac, kic immar

mar meg kereftelkettenec: kibe ſent
 Leleknek es â ſent iegyeknek általa
 öregbúl bennűnc Iſtennek malaſtya,
 mind hitűnknek erőſetűfere, ſmind
 az Chriſtus neuűnec batorſaggal
 valo vallafara.

H A N Y T A N O L S A G

vagyon az Oltari ſentűegrűl, kit ki-
 ualtkeppen ſűkfűg minden-
 nec tudni?

Ő T T.

ELű, Az Oltari ſentűűgnec al-
 lattyanac igaffagarul.

Maűod, A kenyernec es bornac
 el valtozafarol.

Harmad, Vgyan azon oltari
 ſentűűgnec imadaſarol.

E2 Negyed,

Négyed, Az aldozatrol.

Eotód, Hozzanc valo vételerül.

MICHODA AZ OLTARI

ſentſegnec allatyanac

igaffaga?

AZ hog hiſûc, Chriſtuſt mind
Iſtenſege ſmind emberſege ſe-
rint az Oltari ſentſégbe bizonnal
es eppen ielen lenni, minekutan-
na â kenyeret es â bort az egħa-
zi ember Iſtennec igeięuel megh
algya.

MINEM V VALTOZAS

leſen az igęc miat, kickek

ê ſentſęget â Pap meg

algya?

Az

AZ, hog' Christus az igec' altal
chelekeduē, â kenyer teste, es
â bor verre valtozzec tellyef-
feggel: Annira hog' â kenyer es â
bor meg búnyęc ott lenni.

MINT KELL AZ OLTARI bentfeget imadni?

MInt Christus Jefusť önne mag-
gat, kit hišunc bizonyal ott
ielen lenni. Annakokaert illic hog'
mind testunkbe, lelkünkbe, magun-
kat meg alazuan, imagyuc az Ol-
tari bentfeget.

MI OKAERT MON-
gyuc az Oltari bentfeget
aldozatnac len-
ni?

Mert

MErt az vy tóruennec tiſta, es
 ver ontafnelkül valo aldozat-
 tyá ki az ô tóruenybeli verôs
 aldozatoc vtan, es helyebe kôuët-
 kezet.

Aldoztatic penig, naponkent,
 Chriſtusnac elô es meg holt hiue-
 iert az ſent Miſebe. Mert az Ol-
 tari ſentſeg, nem ckak â vegre valo,
 hog â kôſſegtôl vetetteſſec, hanem
 hog aldoztaffekes â Paptul, bûneink-
 nec bochanatyara, es Chriſtus ha-
 lalanac ſûntelen valo emlekezetire.

MIT KEL AZ OLTARI

Szentſégnek vetelebe

tartanunc?

AZt â mire Anyaſenteghaznac
 hiti es meltoſaga tanet minket,
 hog â kôſſegnec igaz eleg â kenyér-
 nec

nec szemelye alat az tellyes Christust
 hozza venni, mely vétellel, valaki
 nem megtatlanol iarul hozza, Isten-
 nec beufeges malaſtyat, es öröc eletet
 nyer maganac: Mely ket dolog, az
 oltari ſentſegnec haſſnanac, es gyű-
 mőlchēnec, meltan es igazan hiuat-
 tatic.

MICHODA A PENI- tencia?

AZ mi meg romlot termeſe-
 tünk nec maſodic fel tamadaſa:
 Mely ſentſegre ſükölködnec azoc,
 kic egſer megh igazoltatuan â ke-
 reſtſegnec ereye altal, iſmet bűnbe
 eſnec: Es kibe â vetkezet emberec
 keric, az eghazi emberec penig ag-
 gyac, (Iſtentűl nekic adatot hata-
 lommal) bűnőknec bochanatyat,
 E4 HA-

HANY RESZE VAGYON

à Penitenczianac?

HAROM. Tõredelmesség, az az, bûneinken valo bankodas, gonos̃ élet nec meg vtalafa, es io élet nec keuanfaga.

Gyonas, az az bûneink nec az tõruen berint valo, eghazi ember elõt valo, elõ famlalafa.

Es elég tétel, ki femmi nem e-gieb, hanem az mi vetjeink nec fabad akaratunc berint magunkba valo bošu allafa.

AZ VTOLSO KENETES

michoda?

Oly

OLy ſentſég, kiuel â betegec
teſtekbeis (â mennire ūduőf-
ſégekre vagyon) gyakorta
meg könnyebbŭlnec, lőlkőkbe penig
meg vigasztaltatnac es batoręttatnac
az ſent olaynac es Chriſtus igęienec
altala.

AZ EGYHAZI REND michoda?

OLy ſentſég, ki altal az eghazi
embereknek kiualtkęppen va-
lo malaſt es hatalom adatic, hog az
ő tiſtekbe io modon? es męltan iar-
haſſanac.

ZZ HAZASSAG, VE- gezetre michoda?

FErſiunac es Azoniallatnac tőr-
uęn ſerint valo eębe kőteleſ-
Eſ tetęſe,

tetefe, melybe el valasztthatatlan tar-
 lasag berestetic, a ket semely kozot,
 es Istenec malasztja adatic o nekic,
 a vegre hog tisteffeg berint, es ke-
 restyenul bullyekis, felis tarchac
 magzattyokat.

Annakfolotte, hog az testi for-
 telmestegnec bunet tuloc el tauoz-
 tathassac.

VAGYONE AZ SZENT- fegec kozot valami kulombö- zes?

VAgyon. Mert a kerebstseg,
 Bermalas, es az eghazi rend-
 nec meltofaga, chak egber adatic
 embernec, nem tobber. Touabba
 a kerebstsegnec fel vetelere koteles
 minden, valaki uduozulni akar.

Az

Az Oltari ſentſéghez valo iarul-
 lafra, azoc kôtelefec, kic okoflaggal
 elhetnec. A penitenczia ſűkfeges
 azoknac, kic az kereſtfeg vtan bűn-
 be efne. Az tóbire penig ſabad
 akaratumc vagyon ha elűnke vele
 vag nem, chac hog eggiket
 fe vtallyoc meg, es
 mikkor annac ideye
 vagyon el ne
 mulassuc.

E ◦ T E ◦ D I C

RESZE. AZ KERESZ-

tyeni igassagnac tiß-

teirûl.

HANY TISZTEI VAD-

nac â kereßtieni igassagnac?

E^Z â kettô. Tauozzal el â go-
noßtul, az az â bûntûl, es che-
lekedyel iot.

MI KEPPEN OHATTYA

az ember bûntûl magat, es
mint chelekedhetic iot?

O^eNnen magatul nem lehet, de
â ßent Lëlec istennec malßty-
aual es fegetßegeuel chelekedhetic,
ßukfeg is hog chelekediec iot, es az
tôruent be tölche.

MICHODA A BVN?

ISTENNEC tórúenyenec ellene
valo keuanfag, ßollas es chelekedet.

H A N Y F E L E B Ű N
vagyon?

HArom fele. Eredet bűn, ki
velűnc ßűletic, es az kereft-
segbe Chriftnac ęrdemből nekűnc
meg bohattatic.

Halalos bűn, mellyet azert ßoktunc
ilyen neuuel neuezni, hog á lółket
ielen valo halallal illeti. Mert
valamely Lęlec vetkezic meg hal
erette.

Es bochanando bűn, kirűl kő-
nyen meg engeßtelletic az Isten, es
ki nélkűl meeg az igazacsem elhet-
nec ez vilagon.

MI

MI MODON SZOKOT

az ember bűn tetelre
vitetni?

HArom keppen. Először, ké-
fertetnec miatta, mikoron az
ördög, é világ, es á test gonosz gon-
dolatra indetya á mi bűnünket.

Annakutanna, Gyónörködéffel,
mikoron lelkünknek vag testünknek
kellemetes az á mire kéfertettül in-
dettatunc.

Harmodszor, el tökellet akarat-
tal mikor embernek akarattya az
kéfertettül meg győzettetuen bűn
tetelre haiol.

MIKOR VETKEZIC

az ember leg fölötteb?

Mikoron

Mikoron tuduan, nem annira
gyarlosagbol mint nyluan
valo gonoffagbol vetkezik, es
annacfólötte dichekedic â gonoffag-
ba, iora intôc ellen zugodic, es fe-
lebarattyanac ûduôffeges tanachat
meg vtallya.

MIERT KEL A BÛNT
el tauoztatni?

MErt az vr Istent meg bantya.
Touabba, â bûnôs embert
meg fosztya az meg fogyhatatlan
iotul, az az Istenec fine latafatul,
es ôrôc veszedelemre visî.

H A N Y H A L A L O S
bûn vagyon?

HEET

HEET. keuelyfeg, Föfuenfeg,
 Paraznafag, Iregfeg, Torkof-
 fag, Harag, Iora valo restfeg.
 Ezac mindenemü gonoffagoknac
 gyökerei es kutfeiei, kikköl minden-
 fele bünóc farmaznac, es ki fol-
 nac, nem külömben, mint eg dö-
 leletes kutfóból.

MI KEPPEN TAVOSZ-
 tathatyuc el az bűnt?

CHRIŦTVS IESVS NAC
 fegetfeguel, kiuel egyetembe
 munkalkodunc mies, az bűnnec ve-
 űedelmes voltat meg gondoluan,
 es az heet halalos bűnnel ellenkedö
 heet ioűagos chelekedetekbe ma-
 gunkat gyakorluan.

MEL-

M E L L Y E C A Z O K A

ioſágos chelekedetec, kic ellenkednec
az heet halalos bűnnel?

A Lazatoffág, Beuólkódeſ, Tiſta-
fág, Kegyelmeſſég, Mertekleteſ-
ſég, Engedelmeſſég, Szűntelen valo
Iſteni ſolgalat.

M I K O R M O N D A T I C

az ember ſent Lélek Iſten ellen
vételkezni?

MIkoron nem emberi gyarło-
ſágbol vétkezic, (ki az Atya
Iſten ellen valo bűnnec mondatic)
mint ſent Peter: ſem tudatlanſág-
bol, (mely vétéc az fiu Iſten ellen
valo bűnnec neueztetec) mint ſent
Pal: hanem tulaidon chak gonóſ
akaratbol es ſanſbandékbol, mint az
iras tudo es ſerzetes Sidoc.

F HANY

HANY SZENT LELEK

Isten ellen valo bűn vagyon?

HAT: Elő, mikor az ember vakmerőképpen gonoszul eel Istennek irgalmaságával: az az fölöttéb bizuan irgalmaságába, es igazságarul el feletkezuen, bátorsággal mindē gonoszt meg miuel, azt gondoluan magába, hog irgalmas az Isten meg bochattya.

Masodick, ketsegben eses, Mikor valaki az Istennek irgalmasága felől, es az ű bűneinek bochanattya felől minden remenşegēt hatra veti. Harmadick, az meg ismert igazságnac tulaidon lelki ismeretednek ellenelene valo ellenzese.

Negy-

Negyedic, Isten aiandekinac felebaratunkba valo neuelkedesenc iredsege.

Eotodic, az gonos életbe tudua es kemen siuel valo meg maradas.

Hatodic, Mikoron az ember, buneirul penitencziat nem tart, nemis vagon sandoka reia hog soha rarcho.

MINEMV BVNOC MON-
datnac az egbe kialtani?

Olyac, mellyekben egyeb bunoknel folotteb valo bornyu gonossag, es isonyu fertelmesseg vagyon. Annira, hog az vr Istent giakorlatossaggal rettenetes bosu allafra indettyac.

HANY BVN VAGYON
effele?

F2

Neg

NEg. Akarat ferint valo ember iles. Termezet ellen valo bun, kiert Sodomat es Gomorrat az Isten el fulyeste.

Szegenyeknek, ozuegyeknek es aruaknac nyomorgatafa. Es az munkafoc berinec meg tartafa.

MELLYEC AZ IDEGEN bunoc?

AZoc, kiket iollehet maas chelekedic, de mind az altal, meltan nekunc tulaidonettatnac Istenec elotte. Azokaert, hog vag mi akaratinkbol, vag mi fegetsegunkel leesen: auag chac hog meg banthatnoioc, fnem bantyuc meg.

HA-

HANY KEPPEN TV-

laidonettatic nekunc az maas
ember büne?

Kilenczeppen. Tanach adaf-
fal, Hagyaffal, Egyenlő aka-
rattal, Ingörleffel, az maas gonof
tételenec dichereteuel, el veßteglefe-
uel, el engedeseuel, gonoful kerefet
marhaba valo reßelkedeffel, maas
ember gonoffaganac oltalmazafa-
ual.

MINEM V DOLGOC

mondatnac testi chelekede-
tekne?

Ollyac kiket ßoktanac chele-
kedni affele emberec, kic test
ßerint eelnec, es Istenne fiai kőz-
zül magokat ki veßic.

F₃ MEL-

M E L L Y E C A Z O C?

IGY fiamlalya elõ bent Pal. Nil-
uan vадnac vgymond az testnec
chelekedeti. Hazaffag tőrēs, paraz-
nafag, fertelmessēg, buiaffag, Balua-
ny imadas, baiolas, ellenfēgōssēg,
versōnfēg, irēgsēg, harag, haboru-
fag, vis̄auonās, partūtēs, gyūlōlsēg,
ōldōklēs, reffēgsēg, tobzodas, es e-
gyebec effelēc, mellyekrūl enneke-
lōtteis fōltam vala tinektec, mastis
fōlloc, hog̃ â kic ezeket chelekedic,
Istennec orffaganac nem lehetnec
ōrōkōfi.

ELEGHI AZ KERESZ-

tyen embernek idűffegere,
bűntűl magat meg oltal-
mazni?

Nem

NEm eleg nyílván, hanem búkfeg
 annac fólótte iot chelekedni,
 es gyakorlani az iofagos che-
 lekedeteket. Mert valaki erti á iot es
 meg nem miueli, búnt val benne.

MICHODA IOT KELL

á kereftyen embernek che-
 lekedni?

Közönfeggel tartozunc es kőte-
 lefec vagyunc mindenre, va-
 lami iot mutat es paranchol, mind
 á termeftetnec tőruenye, mind az
 Isteni es emberi tőrueny.

Annakfólótte, kiki mind tarto-
 zic tulaidon hiuatallya ferint az ő
 tiſtibe el iarni, es Iſtennek malaſtja
 mellet halaadaffal munkalkodni.
 Mert valamely fa győmolchót nem
 terét, ki vagattatic, es á tűzre uettetic.

F4 MEL-

MELLYEC AZ IO

chelekedeteknec kiualtkeppen

valo nemei ?

A Zoc, kikcel iozanul igazan
 es iamborul elhetunc ez vila-
 gon. Es mellyec altal azoc, á kic
 az hit miat immar meg igazultanac
 naprol napra iobban igazulnac, es
 á bentec benteltetnec.

HANY VAGYON EF-

fele io chelekedet ?

H Arom. Tudnia illic. Bóyt,
 Alamofna auag irgalmaffag,
 es imadffag. Kikrúl imigyen ból az
 bent iras. Io az imadffag. bóytel es
 alamofnauual.

MI

MI HASZNA VAGYON

az io chelekedetnec?

AZ hog' mind ez földi, smind az
 maas vilagi életnec iutalma
 igertetic erte. Touabba, az vr
 Istent engesztelic, Istennek kedues
 malaſtyat mi bennunc meg tartyac
 es öregbetic. Vegezetre, az kereſ-
 tyen embernec hiuatallyat biſony-
 offa tesic es meg tókellic.

MICHODA AZ BÖYTT?

BIZonyos napokon, Anyaſent-
 eg'haznac ſokafa es parancho-
 lattya ſerint hus eteltul magunkat
 meg tartoſtatni, es napyaba egy
 mertekleteſſeggel valo etellel meg
 F5 elegedni,

elégedni. De ha közönfegyességben
 fölunc, böytnecc mondhatyuc tef-
 tünknecc mindennemű fanyargatafat
 kit Istenert veßunc fel, â vegre, hog
 â test, â lelec ellen ne rugodozhaffon,
 hog az engedelmeßleg kößtunc gya-
 korlattaßecc, es hog Istennecc keduet
 nyerheßsüc.

M I C H O D A A Z

Imadfag?

ELmęknec Istenhez valo fel
emelkedese, kibe kőnyőrgűnc
az Istenec, hog gonosztul oltamaz-
zon, es mind magunknac mindegi-
ebeknec iot kerűnc, vag ő bent felfę-
genec halat adunc.

MICHODA AZ IRGAL-

maßlag?

Oly

OLY io chelekedet, kiuel az
maas ember nyaualyayan
kõnyõruluen, fegetfeggel va-
giunc nekie.

A Z I R G A L M A S S A G -
nac hany fele chelekedeti
vadnac?

KEet fele. Testi, kikcel feleba-
ratunkat testi búkfegébe fege-
yúc. Lelki kiuel lelki nyomorufa-
gat kõnyebbetyúc.

H A N Y T E S T I C H E -
lekedeti vadnac az Irgalmas-
fagnac?

HEET. mellyec illien modon
samlaltatnac.

Ehe-

Ehezôknec etelt adni.
 Szomiuhozoknac italt adni.
 Mezeteleneket ruhazni.
 Foglyokat ki váltani.
 Betegeket latogatni.
 Vton iaroknac ballaszt adni.
 Halottakat temetni.

LELKI CHELEKEDETI

hany?

Azis heet.

Bûnôfôket meg feddeni.
 Tudatlanokat tanítani.
 Ketelkedôknec io tanachot adni
 Felebaratunkért Istent imadni.
 Szomorukat vigasztalni.
 Boşufagot békéuel benuedni.
 Felebaratunknac vétkét meg
 bochatni.

AZ

AZ IOSZAGOS CHE-

lekedetec kőzôt, mellyec leg
fellyeb valoc?

EZeknec vtanna, kikirûl immar
şolottunc, minden ioşagos che-
lekedetec kőzôt leg felyeb valoc
azoc, kic mindennemû io es tiştetteş-
ges életnec mogyat magokba fog-
lallyac.

MELLYEC AZOC?

OKoffag, Igaffag, Mertyekleteş-
şeg es lelki erőşşeg aug al-
hatatoffag. Kikbe az mely ember ma-
gat gyakorlya, okoffan, igazan,
mertyekleteşşen, es alhatatoffan eluen,
kedues es kellemetes leşşen az vrişten
elôt.

HANY

H A N Y A I A N D E K A

vagyon az Szent Leléc

Istennec?

HEET, mellyekrűl azt mongya
 â Propheta, hogy Christus v-
 runkon meg nyugottanac volna, ô
 tôle penig, vgmint minden ionac
 kutfeietűl ßarmaznac egiebekreis,
 Tudnia illic. Bôlcheffegnec, Erte-
 lemnec, Tanachnac, Tudomanynac
 Alhatatoffagnac, Isteni tißteletnec,
 es Isteni felelemnec aiandeka.

M E L L I E C A Z O C, A

kic lëlekneç gyùmôlchinec

hiuttatnac?

AZ kiket lëlôc ßerint ëlô embe-
 rec chelekednec, es kic által az
 lelkiec, megvalaßtatnac az testiektűl.

Hany

HANY GYŰMÖLCHI

vadnac az leleknec?

Tizenkettőt számol elő bent Pal:
 Az leleknec, vgmond, gyű-
 mólche, Szeretet, öröm, Bekeffeg,
 Túres, Elmenec benuedeteffeg, Iam-
 borfag, Kegyeffeg, Szeledfeg, hit,
 Mertekleteffeg, magunknac meg
 tartoztatása, es tißtáfag.

MELLYEC MONDATNAC

Euangeliomi bodogfa-
 goknac?

AZok mellyekért az Euangeli-
 omba bodogoknac mondatnac
 olyakes, kic ê világ berint nyomor-
 rultac es bodogtalanoc.

Hany

HANY EVANGELIOMI

bodogfag vagy on?

NYolcz, kiket ig ad az Chriftus
nekunk elonkbe.

ELSŐ.

Bodogok az lelki beginyec, mert o-
uec menyeknec orßaga.

MASODIC.

Bodogok az engedelmesec, mert ezec
biriac a földet.

HARMADIC.

Bodogoc a kic firnac, mert meg vi-
gasztaltatnac.

NEGYEDIC.

Bodo-

Bodogoc à kic ehezic es ßomiuhoz-
zac az igaffagot, mert meg ele-
gettetnec.

ÓTÓDIC.

Bodogoc az irgalmasoc, mert ezec
irgalmassagot nyer nec.

HATODIC.

Bodogoc à tißta ßiuûc, mert ezec
lattyac az Istent.

HETEDIC.

Bodogoc az békességesec, mert Isten-
nec fiainac hiuattatnac.

NYOLCZADIC.

Bodogok az kic haborufagot ßen-
uednec az igaffagert, mert ezôke
menyeknec orßaga.

G Mel-

MELLYEC AZ EVAN- geliomi tanachoc?

AZoc kiket Christus ,vrunc nem
parancholt vg mint idueffē-
günkre búkfeges dolgokat, hanem
tanachol adot, vgy mint annac á ki
fel vęşi, haşnos dolgokat.

HANY EVANGELIO- mi tanach vagyon?

HArom. Szabad akarat şerint
valo şegenşeg: órókke valo
tiştasag tartas, es tókilletes engedelē,
kiuel engedunc embernec Istenęrt.

MELLYEC MONDAT- nac embernec vegşo dol- gainac?

Kic

Kic az embernek leg vtol törté-
 nec, tudnya illic. Halal, Itelet.
 Pokol, es menniei dichôseg,
 Kikrûl ig ßol â bôlch. Minden
 chelekedetidbe meg emlekez
 zel az te vëgsô dolga-
 idrol, es ôrôkke
 nem vët-
 kezel.

EZ AZ IGAZ

KERESZTYEN ANYA-
 ſenteghaznac az ű hiti, es az Apo-
 ſtoloctul vôt tőkelltes tudomanya,
 kit ê könyuechkebe keues beſéddel
 meg magyaraſtunc, es rőuideden
 te neked kereſyen ember elődbe at-
 tunc. Kihez, ha az te lelkedet ſe-
 redet, en azt mondom vg ragaſkod-
 gyal, hog ſemmikeppen ſe iob kez
 fele, ſe, bal kezfele tőle el ne tauoz-
 zal, hanem inkab a mint Szent Pal
 mongya, ha angyal ſallanais ala az
 egből es egyebet hirdetne ennel, atoc
 legyen. Nem vy hit ez â kire mi
 tegedet tanetunc. Nem az tegnap
 előt talaltatot Euangeliomot hirdet-
 tyúc. Nem Vittembergabol, ſem
 Turingiabol, ſem Auguſtabol, ſem
 Gene-

Genuabol tamadot tudomant hozunc teneked, hanem az ſent Peter hitit, kit ű neki az Attya Iſten meg ielente, kiert az fiu Iſten keonyörge hog ſoha meg ne foyadkozzec, kibe az ſent Lęlec iſten pinkõsd napian oly igen meg erõſſęte űtet, hog halalt ſenuede mellete, kiert az ſent Apoſtolok es ſent Martyromoc vereket ki ontac, kit az ſent Confeſſoroc vallanac, ki mellet az regi ſent Doctrooc munkalkodnac, kinec ſeretętiert az ſent ſűzek ez vilagot minden pompaiual es gyönyörűęgiuel meg vtalac, es vgyan laboc ala nyomodac, azt â hitet ayanliuc mi teneked, azon kerűnk hog mind vęgig abba marag meg, es azokat el tauoztasd kic ê tudomannac kiuűle iaruan, ſakadaſt ſerez nec, Mert efelec Chriſtus vrunknac nem ſol-

galnac hanem az ű hafoknac, es az
 edes beßedeknec, falmadozafoknac
 altala meg challyac az artatlanok-
 nac ßiuóket, azt irya Szent Pal az
 Romabelieknec. Annakokaert al-
 hatatos leg attyamfia kereßtyen, es
 tarch meg az te eleidtül neked adatot
 igaz hitet. Külömb külömb idegen,
 tudományoktul el ne vitetteffel, ha-
 nem engedg az te törüenßerint valo
 lelki feiedelmidnec, es â mit azoc
 mondonac te neked chak azt miueld
 iduezetönknec parancholatya ßerint
 Aggya az felfeges vristen, hog
 ez fok vißauonyafoc ßünnie-
 nec meg, es adassék meg
 kereßtyen anya-
 ßenteghaznac
 az ű bekef-
 fege.
 AMEN.

JEGYZETEK.

E könyvnek egyetlen példányát Benkő István ref. theologus fedezte fel a bázeli egyetemi könyvtárban, 1882-ben. (*M. Könyvszemle* 1882. 371. l.) A préselt fehér bőrkötésű s 8r. alakú colligatum, melynek e mű 3-dik darabja, — *F. O. XI. 1. Varia Abcedarium et Catechismus glagol. Tübingen 1561*, — könyvtári jelzés alatt található. Tartalma: *Mart. Kemnicii, Theologiae Jesuitarum praecipua capita. Lipsiae MDLXIII.* — *Petri Mosellani, Tabulae de schematibus et tropis. Phil. Melanchthonis Tabulae Rhetorices. Erasmi, De copia Tabulae Augustae Vindicorum. év n.* — *Catechismusunk.* — *Abecedarium, vnd der gancze Catechismus, one auszlegung, in der crobotischen Sprach. Tübingæ 1561.* — *De Hebraeis, urbium, regionum, populorum, fluminum montium et aliorum locorum, nominibus liber æditus in lucem a Matthæo Aurogallo. Basileæ. M. D. XXXIX.* — *Die Bschnyding Vnsers Herren Jesu Christi etc. durch Rudolffen Walther. Zürich. M. D. LVI.*

A M. N. Muzeum könyvtárának, Csontos János közvetítése által, sikerült a colligatumot

1883 folytán néhány heti használatra megnyerni. Ez idő alatt Majláth Béla gondosan lemásoltatta belőle Catechismusunkat, s a m. t. Akadémia 1883. okt. 22-én tartott ülésében bemutatta és ismertette, — a muzeumi könyvtár pedig címlapjának s colophonjának fényképi másolatával egészítette ki gazdag gyűjteményét.

Az Irodalomtörténeti bizottság azonnal értesülvén a kedvező alkalomról, elhatározta, hogy a Régi Magyar Könyvtárnak, Komjáthy Benedek művével megkezdett kiadását Telegdi Catechismusával folytatja. E kiadás szövege az eredetiből corrigáltatott, s annak mindenben megfelelő lapjai, könnyebb használhatóság végett, számoztattak.

A mű, mint a címlap is mondja, deák nyelvből fordítottatott magyar nyelvre. A fordító maga mondja ajánlásában (6. l.), hogy Canisius Doctornak az keresztyén hitnek fundamentomirul deák nyelven írt könyvecskéjét fordította.

Canisius Péter, az első német jézsuita, eredeti családi nevén *de Hondt*, 1521. május 8-án született Nymwegenben. Gondos házi nevelés után, 14 éves korában a kölni egyetemre ment, hol 1536-ban baccalaureussá, 1538-ban licenciatussá, 1540-ben pedig a phi-

losophia magisterévé lett. Ugyanez évi februárban szűzességi fogadást tett s 1543. május 8-án, születése napján, a három évvel az előtt felállított jézsuita rendbe lépett. Tanulmányait illetőleg van-Esche Miklós nevű tanárának köszön legtöbbit; rendi előkészületeire nézve pedig Faber Péter jézsuita vezetésére bízta magát. 1545-ben már mint jeles egyházi szónok volt ismeretes; 1547-ben a theologia doctorává avattatott; 1549-ben Loyola által Németországba küldetett. Két évi ingolstadti tanárkodása után, I. Ferdinánd kívánságára Bécsbe rendeltetett, hol 1552—1556-ig nagy befolyással működött. 1556-ban visszament Ingolstadtba, s provinciálissá lett. Ettől kezdve mind szélesebb körben fejtette ki munkásságát. Míg rendjének újabb megújabb collegiumok felállítása által népeseződését, gyarapodását eszközölte; addig tudományos készsége, szervező képessége, éleslátása az egyházpolitikai kérdések intézése körül is felhasználtatott. Így küldte IV. Pál pápa 1558-ban a lengyel országgyűlésre; 1559 elején már Ferdinánd hitta az augsburgi birodalmi gyűlésre; 1562-ben pedig az újra megnyílt trienti zsinaton fejtett ki nagy tevékenységet. 1569-ben letette a provinciálisságot, hogy egészen irodalmi

munkásságnak szentelhesse hátra levő napjait; azonban ezután is többször Rómába hívatott, majd 1576-ban a regensburgi birodalmi gyűlésre küldetett. 1580-ban Freiburgba vonult, hol 1588-ig még predikált, attól kezdve azonban halálaig könyvek írásával foglalkozott. Meghalt 1597. december 21-én. IX. Pius pápa 1864. nov. 20-án a boldogok közé iktatta.

Számos művei és kiadásai közül, már írása körülményeinél fogva is leginkább érdekelhet bennünket Catechismusa.

Tudjuk, hogy a reformáció Bécsben 1520-ban kezdett gyökeret verni. Azon év októberében már megérkezett a Luther tételeit kárhóztató bulla, melynek az egyetem magatartása miatt egyelőre semmi hatása sem volt. A theologiai kar készsége egy darabig mindenfelől ellenzésre talált, s főképp az egyetem rectora, a helytartóval egyetértve gátolta a sürgetett intézkedések foganatosítását. A később kifejtett erélyesség sem állhatta útját az új iránynak, melynek nemcsak az egyetem tanárai közt, hanem Ferdinánd legszorosabb környezetében is számos hívei valának. Máriának, az eszes özvegy királynénak ovatos, de nem kétséges magatartása nem volt csekélyebb hatással, mint azon minisztereké, kiket a pápai nunczius nyilvános és alattomos luther-

ránusoknak nevez. Szerinte Mária lett volna oka annak, hogy a lutheránusok ellen tervezett katolikus liga meghiúsult. (*Századok*. 1877. 5. I.) 1546-ban rendelet adatott ki, melynek értelmében a bécsi egyetemen csak katolikusok lehettek tanárok; de sem ez, sem egyéb intézkedés nem bizonyult elégségesnek. 1552-ben Ferdinánd egyenes kívánságára Canisius küldetett Bécsbe, ki az uralkodó tetszését annyira megnyerte, hogy az, 1553-ban bécsi püspökké akarta neveztetni. Ferdinándtól származott azon terv, hogy készíttessék a protestáns katekhizmusok terjedésének gátlása végett, külön a felsőbb tanulók s külön a papság számára egy-egy czélszerű vallásos kézi könyv s ezeken kívül a nép számára egy katekhizmus. Canisius, ez utóbbival oly gyorsan elkészült, hogy 1554-ben (hely és év nélkül) már megjelenhetett. 1556-ban második kiadást ért s attól kezdve évenként nyomatott. 1559-ben, midőn Canisius, Ferdinánd meghívása folytán épen az augsburgi gyűlésen volt, tudta nélkül jelent meg annak. *Parvus Catechismus Catholicorum* czim alatt, Kölnben egy kivonata, a mi őt, Ferdinánd sürgetésével együtt, arra bírta, hogy ugyan azon czímmel ő maga adta ki Augsburgban 1561-ben művének rövid kivonatát. Ez épen oly gyorsan

terjedt el, s fordíttatott le más nyelvekre, mint az 1554-dik évi kiadás.

Az 1560-ban tartott nagyszombati zsinat még csak a szerző tudta nélkül megjelent kivonatra czéloz, midőn a tanítók kötelességeiről szólván ezt mondja: *Sciant se non esse Theologos, aut Ecclesiae doctores, ne aliquid sibi ipsis, quod supra eorum professionem est, inuerecunde et magno etiam periculo arrogant. Parvum tamen Catechismum Societatis Jesu, aut alterius Catholici, qui per nostros Archidiaconos fuerit eis nominatus, aut assignatus, praelegant* (Cap. XXV.).

1560. december 10-én kelt Ferdinándnak azon rendelete, mely a Canisius által készített Compendiumnak tanítását kötelezővé teszi. E rendeletben van mondva, hogy midőn a protestans Catechismusok nagy mennyisége mindenfelé eláradt s megvesztegette a könnyen hívő népet s tapasztalatlan ifjúságot: a fejedelem kötelességének ismerte, hogy az általános betegség ellen orvosszerről gondoskodjék. Legczélszerűbbnek látszott erre nézve egy orthodox catholicus Catechismus íratása. Ilyennek készítésével Canisius bízott meg. Az általa készített munka köztetszéssel fogadtatott, különböző nyelvekre fordíttatott, újra nyomtatott s széltére taníttatott. E tapasztalat

nyomán, így folytatja a rendelet, *existimavimus, nos non absre facturos, si eundem Catechismum ab auctore denuo recognitum, non solum rursus typis evulgari curaremus, verum etiam pro rudiorum captu in quoddam compendium redigi iuberemus; ac fidelibus nostris populis denuo auctoritate nostra commendaremus. Mandantes idcirco prædictis omnibus et singulis, præcipue vero iis, qui nostro nomine et loco iuris et iustitiæ administrationem in provinciis nostris exercent, et in magistratu constituti sunt, ut hunc Catechismum, solum, nullumque alium per Ludimagistros, præceptores ac pædagogos pueris in scholis publice aut privatim proponi, prælegi, ediscendumque tradi magnopere curetis, atque omnino efficiatis, quatenus cum vos, tum ipsi gravissimam indignationem nostram aliasque pœnas delinquentibus et huius edicti nostri contemtoribus pro arbitrio nostro irrogandas volueritis evitare. Hæc enim est expressa mens et voluntas nostra.*

Ferdinánd ezen rendeletének tulajdonítható, hogy Canisius kissebb Catechismusa esztendő múlva magyar nyelven is megjelent. Különben is, a mit a rendelet a protestans Catechismusok nagy mennyisége felől általánosságban mond, az a magyar irodalomra is teljesen rá illett. Gálszécsi Istvánét tudjuk el-

sőnek 1538-ból; utána Székely Istvánénak három kiadásáról maradt emlékezet; Batizi Andrásénak ma is van két kiadásából (1550. 1555) példányunk; Heltaié sem veszett el 1553-ból; Meliusé pedig ugyanazon évben jelent meg, melyben a Telegdi által fordított magyar Canisius. Mihelyt elkészült Telegdi a fordítással, Oláh érsek azonnal sajtó alá adta.

Arról, hogy e magyar nyomtatvány valaha létezett, eddig is volt sejtelve irodalomtörténetünknek. Telegdi maga írja 1580-ban megjelent Felelete-nek 170. lapján, hogy: A Canisius Péter Catechismusát még ifjú koromba én fordítottam magyarrá, de hogy csenáltam volna, még addig nem csenáltam egyet is. — 172. lapján pedig, hogy: Petrus Canisius, körül ím nem régen emlékezém, két Catechismust csenált: Egyet kicsint, az apró gyermekeknek; mást nagyot az öregeknek. A kicsinbe, kit én megtolmácsoltam, csak rövideden írja az első parancsolatot, miképpen a többit is stb.

Ennek az első, r. catholicus magyar Catechismusnak úgy ezen első, mint kétség nélkül létezett későbbi kiadásait is, ezen az egyetlen példányon kívül, elhasználta az iskola. Mert azt fel sem lehet tennünk, hogy Canisius

Catechismusának 1562-től 1599-ig, a midőn Vásárhelyi Gergely jézsuita újra lefordította és kiadta; ennél az elsőnél több magyar kiadására szükség ne volt volna. Ma Vásárhelyi fordításából is csak az 1599-diki első, 1604-diki második kiadás van meg s azután az 1615. és 1617-diki következik. Ez utóbbinak előbeszéde így kezdődik: «ez elmúlt ezer hat-száz és 15 esztendőbe nyomtatott Catechismusba, mivelhogy ritkán találhatni, sokaknak kérésekre inditattam ujonnan való nyomtatására.» — Bátran következtethetjük ebből, hogy 1604 és 1615 között is kellett 3—4 kiadásnak megjelenni, valamint hogy Telegdi fordítása is több kiadást ért a XVI. század végeig. Ha az 1615. évi kiadás már 1617-ben ritkán volt található: nem csuda, hogy belőle ma is csak két czimlaptalan példányunk van (*M. Könyvszemle* 1878, 316. l.) s hogy Telegdi egyetlen példánya is csak külföldön, egy colligatum közepén maradt fen számunkra.

Czimlapja belsejét, mint kiadásunkban is, Oláh érsek azon 1560-ban készült arczképe díszíti, mely először az 1560. évi nagyszombati zsinat végzése első kiadásában jelent meg, honnan Péterffy is kiadta Conciliá-i második részében, hozzá adván még Bona György, Listhi Sebestyén és Istvánffy Miklós epigram-

máit. — E kép közlésével fordító és nyomtató egyiránt hódolatát kívánta kifejezni az érsek iránt, mint a kitől, mindkettőnek ajánlásából kivehetőleg, a munka előállítására útasítottak. A kép ismeretlen nevű metszője, Bécs első rendű művésze volt. (Lásd Nagler-nél *DH* alatt.)

Telegdi, Oláh iránt már azért is hálával viseltetett, mivel annak parancsolatjából lett nagyon ifjú korában a nagyszombati tanuló deák gyermekek tanító mesterévé. 1562-ben már arra emlékezteti tanítványait, hogy tudják, mely nagy szorgalmassággal igyekezett mindenkoron azon, hogy nemcsak tanulságokban, hanem a keresztyén hitnek vallásában is vezérek lenne. Szinte bizonyos ennélfogva, hogy Telegdi az 1558. február 20-án kelt *Modus et ordo regendae scholae Tyrnaviensis* életbe léptével, alkalmaztatott Velikinus György helyébe, ki 1555—1558-ig viselte a tanítói hivatalt s 1571-ben mint esztergomi örkanonok emlittetik. (*M. Sion.* 1867. 208. l. — *Frankl, Iskolázás tört.* 130. l. — *Verancsics.* X. 355. l.) — Ugyanebből az is kitűnik, hogy Telegdi akkor is megtartotta hitoktató tisztét, mikor 1561 végén a jézsuitákra szállott át a nagyszombati gymnasiumban a tanítás fő gondja, kik közt mint a latin nyelv tanárát, Cani-

sius Theodorikot, Péternek testvérét is találjuk.

Aligha tévedünk, ha Telegdi Miklóst, kinek eredetéről semmit sem tudunk, az Oláh Miklós költségén tanult ifjak közül valónak gondoljuk. Vannak, kik a bihari Telegdi családból származtatják. Állításuk semmivel sem igazolható; ellenben számos körülményt lehet felhozni, melyek épen az ellenkezőt bizonyítják. A bihari Telegdi család határozott híve volt a reformácziónak. Épen ez időben élt benne két Miklós, apa és fiú; amaz meghalt 1583-ban, ez 1584-ben. Amannak költségén tanult egyebek közt Paksi Mihály 1568—1573-ig Genfben, Lyonban, Heidelbergben s Krakkóban. Béza, kihez Paksitól levelet küldött, neki ajánlotta 1573-ban *Epistolarum theologicarum lib. unus* című munkáját. Apa és fiút saját hadi népét vezette s mindkettőt mint hőst, hadvezért említi sirírata (*Bod P. Tymbaules. 61—63. l.*). A püspök Telegdinek is volt egy katona testvére, ki 1571-ben Verancsics érsek szolgálatában állott s előléptetését várta. Verancsics Telegdihez írja, hogy legyen türellemmel, többen is vannak, kik előléptetésüket nyugodtan várják, ez idő szerint abból semmi sem lehet. (*Verancsics, Össz. munkái X. 224. l.*)

Ez azt mutatja, hogy T. testvére még nem messze haladt a hadi pályán.

Telegdi higgadt beszéde, meggondolt kifejezései, Bornemiszával folytatott mérges polemiai kívül, még ellenfeleivel szemben is mérsékletről tanúskodnak. Ha ő maga előkelő család ivadéka, nem tehető fel róla, hogy püspök korában olyat mondott s nyomatott volna ki, mint predikációi III. része 610. lapján. «Im látjuk — úgymond — hogy Christus mostan is a pórfiak és koszos saitárok között szedeget arra való személyeket, kik az anyaszentegyházban a lelki pásztorságnak és tanításnak tisztit viselljék!» — Hihetőbbnek látszik, hogy, az 1535-ben született Telegdi is a közrendből emelkedett fel, s mint tehetséges szegény sorsú tanuló, Oláh érsek által küldetett a krakkói egyetemre, hol 1557 októberében már baccalaureus és a magyar bursának egyhangúlag megválasztott seniora volt. (*Regestrum Bursæ Crac.* 51. 61. l.) Promoveáltatása idejét nem tudhatjuk, mivel a krakkói egyetemen 1542—1561-ig promoveáltak anyakönyvét tűz emésztette meg. (*Muczkowski, Liber promotionum etc.* 199. l.)

Úgy mondatik, hogy Krakkóból haza jöven, 1558-ban pappá szenteltetett, három évvel utóbb pedig már esztergomi kanonokká lett

(*Egyet. Encyclopaedia*). Mint olvasó kanonok gyakran említették mind Oláh, mind Verancsics érseksége alatt. Oláh halála után, már 1569 elején kezdődött közte s a nagyszombatiak közt ama versengés, melyből a neki sok kellemetlenséget szerzett hűtlenségi per származott. Verancsics már 1569. május 15-éről azt írja az ügy felől Maximiliánnak, hogy: *causa Telegdini et civium Tyrnaviensium currit per varias et multas foeditates* (Össz. m. IX. 278. l.). Nem ismerjük e per részleteit, de abból, a mit tudunk, látni lehet, hogy az ügy nagyon komoly volt. A nagyszombati káptalan hűtlenségi perbe fogatott valamiféle hamis privilegium kiállítása miatt s el is marasztaltatott. A mint azonban a kamarához 1571. január 1-éről érkezett rendeletben olvasható, a káptalan az egész bajt Telegdire és Garai Márton főesperesre hárította. Ezek vagyona zár alá is tétetett, a per pedig feljebb vitetett. (*Orsz. levéltár. Resol. reg.*) Verancsics, leveleiből kitünő érdeklődéssel viseltetett a per folyása iránt s változatlan jó indulatot tanúsított Telegdi iránt. 1571. január 6-án kelt levelében nagy hálával emlékszik Szászi András ítélőmesterről, a miért Telegdinek s Garainak appellált ügyéről őt értesítvén, reményt nyújtott arra nézve, hogy a per jól végződhetik.

• (Ö. m. X. 80. l.) Draskovics György zágrábi püspöknek írja, hogy: *tantum doleo de hoc eius naufragio, ut non conquiesco, metuens, ne hominem, adeo meae Ecclesiae necessarium, amittam. Spero tamen, quod resurget; quoniam patrociniis non est destitutus. Juxta quae et ego ea facio, quaecunque possum, ne collabescat.* (U. o. 93. l.) — Mig magát Telegdit vigasztalja és biztatja, adig ügyében mindenkit kér, informál.

Ez alatt Telegdinek igen nehéz napjai voltak. Egyfelől a nagyszombatiak, mint peres felek állottak vele szembe, másfelől saját káptalanbeli társai részéről is szemrehányással illettetett, a mit ismét ő nem tudott nyugodtan tűrni. Panaszát Verancsicshoz terjesztette fel, a ki január 26-án kelt levelében utasítást ad neki, hogy míg pere le nem foly, tartsa magát vissza mindentől s kerüljön minden összeütközést. *Acquiesce mihi* — végzi levelét — *et per hanc viam cursum tuum in re tua praesenti teneas; certus, me tibi ad finem usque non defuturum, tantummodo vide, nequid novarum turbarum excites tibi, et posterioribus casibus priores graviores reddas.* (U. o. 115. l.)

A per május 24-én még mindig függőben volt s úgy látszik, junius folytán intéztetett el végleg. Az ítélet ismeretlen, de az kétségtelen, hogy Telegdi felmentetett. Esztendő

múlva nagy préposttá lesz. Verancsicsnak erre vonatkozó levele (1572. május 24.) azt gyaníttatja, hogy Telegdi a sok zaklatás elkeseredetté tette. Ebből kívánja őt érseke ez előléptetés által kigyógyítani, hogy így mind önmagát, mind feljebbvalójának hozzá való jó indulatát megismervén, egész kedvvel lásson hivatalos dolgaihoz (Ö. m. XI. 77. l.).

Az a jó indulat és becsülés, melylyel Verancsics Telegdi iránt viseltetett, 1573 február 1-én abban nyilvánult, hogy érdemeit, tudományosságát s kormányzó képességét méltányolva, őt vikáriusává tette. (Ö. m. XII. 351. l.) Majd végrendeletének, mely 1573. május 28-án s így halála előtt 19 nappal kelt, egyik végrehajtójává jelölte ki. Ennek egyik pontjához, melyben azt rendeli, hogy teste a Sz. Miklósról nevezett nagyszombati templomba temetessék el, a következő kérelmet csatolja: *Peto autem dominum Nicolaum Telegdinum, Præpositum Maiorem Ecclesiae Strigoniensis, ut pro tot collatis meis in eum beneficiis, memoriae ergo erigat mihi in muro eiusdem ecclesiae loco in praescripto marmoreum lapidem in altum porrectum, exsculpta in eodem mea effigie, positoque epitaphio aliquo suis sumptibus, quantum ipse pro sua facultate sufficere valebit.* (Ö. m. XI. 322. l.). Fel sem tehető, hogy Telegdi e kérést ne

teljesítette volna; ma azonban Verancsics sírja helyét, őt teljesen megillető felirattal, sárga rézből készült emléktábla jelöli a mondott templomban (*u. o.* 326. l.).

Telegdi első irodalmi fellépésétől, a Catechismus megjelenésétől Verancsics halálaig, kerek tizenegy esztendő folyt le s ma nemcsak ezen időközből, hanem 1577-ig, tehát teljes 15 esztendeig nem találjuk annak nyomát, hogy valamit sajtó útján közzé tett volna. Ezen idő alatt nevét is csak egy nyomtatvánnyal találjuk némi összeköttetésben, t. i. Egyedúthi Gergelnek 1571-re kiadott Kalendáriumával, amennyiben azt E. G., az ő tisztelendő és bizodalmas urának, és patrónusának: Thelegdi Miklósnak, az Nemes Istergami Captalannak Lektorának-ajánlja. (*Tudom. Tár.* 1834. 2. köt. 227. l.) Azonban nagy elfoglaltatása mellett sem képzelhető, hogy a ki 27 éves korában, bár fordított, de oly nevezetes művet bocsát közre, ugyanazon pályán marad, folyvást figyelemmel kíséri a vallásos irodalom terén mindinkább élénkülő mozgalmat; a mikor állandó tartózkodása helyén, hivatalos működésénél fogva épen saját személyét is érintő heves küzdelemben kell részt vennie: ennyi idő alatt szükségét ne érezze s alkalmat ne találjon arra, hogy meg-

kezdezt írói működését folytassa. — Ha csak saját könyvtárát tekintjük is (*M. Könyvszemle* 1880. 37—50. l.), a hitfelekezetei írók művein kívül Luther, Melanchthon, Béza, Bugenhagen, Huss, Brentius, Eberus és mások könyveit találjuk benne; továbbá magyar új testamtomot, magyar Zsoltárt, énekgyűjteményt s Canisius művei mellett az Augustana confessiót, confessió Waldensiumot s hasonlókat. Ez a 272 számra s bizonyosan háromszor-négyszer annyi kötetre menő könyv-tömeg, 15 év alatt más művek írására is elég forrás volt, nemcsak egyházi beszédek készítésére. Ezek I. kötetének 441. lapján írja, hogy: *itt Magyarországon is, kiváltképpen Döbröczönben az minemű könyvecskéket, ez elmúlt esztendőben nyomtattanak iszonyú dolog, minemű rútságokkal rakvdk.* — *Ha valaki* — folytatja a köv. lapon — *hitünknek vallásával ellenkedik, az keresztyéni tudomány ellen szól, ott meg kell szájunkat nitnunk, és miérthogy istennek tisztességébe jár a dolog, meg kell felelnünk, az istennek igéjének fegyverét ki kell vonnunk az igasságnak ellenségi ellen.* — Nehezen hihető, hogy a ki 1577-ben ezeket nyomatta, az csak 1580-ban lépett volna a vitázó hittudományi irodalom terére. «Feleletét» Bornemisza provokálta, de mint látszik Melius s talán más is szolgáltattott neki

alkalmat egynek-másnak elmondására. Következethető ez Oláh Miklós végrendeletéből is, melynek egyébként is jellemző egyik pontja így szól: *Libros qui sunt Tirnavie in domo mea, legarem Ecclesie, sed ea habet etiam alioquin nunc sufficientes libros, pulveribus obsitos, quia domini Canonici fratres nostri, eos non frequentant, neque pulveres abstergunt. Ideo committo, ut ex eis accipiat aliquos pro se Magister Nicolaus Telegdinus, Archidiaconus Zoliensis, ad studia Sua etc.*

Nagy-Szombatban már 1550 előtt nagy hódítást tett a reformáció. Oláh érsek egész erejét kifejtette annak eltüntetésére, de hiába. 1558, 1562, 1564, 1565-ből, majd 1576-ból találunk okleveleket, melyekből kitűnik, hogy az erős tilalmak daczára más-más protestáns papot fogadtak be a nagyszombatiak. 1565 elején vagy 1564 végén Huszár Gálról van szó, mint ilyenről, hogy *qui cum ex pluribus aliis locis pulsus sit*, a nagyszombatiak befogadták. 1576-ban Sibolthi Demeter említettik ilyen gyanánt (*Stelczer, Geschichtliche Darstellung etc. Pest, 1870, 113. l.*). Ezeknek s társainak nagyszombati működése oly hathatós volt, hogy annak eredményéről 1576. május havában maga Telegdi e szavakkal tudósítja XIII. Gergely pápát: *Acerrimo conatu summa-*

que contentione a pluribus jam annis elaborarunt nonnulli primarii cives Tyrnavienses, labe variarum haeresium infecti, ut introducto concionatore haeretico, universam plebem ad impium cultum traducerent, idque nuper, mense nimirum Februario efficere serio aggressi sunt. Nam homini cuidam perduto, in hac ipsa civitate ecclesiam Xenodochii assignarunt, ubi suas blasphemias detonet; quod facit strenue, et auditur a multis cum magno impiorum hominum applausu et jubilo. (Schmitth, Episc. Agriens. III. 115. l.)

Minden bizonynyal keményen folyhatott a szóharcz a külön felekezetekké alakult nagy-szombatiak között s úgy az egyik mint a másik fél papjai megtették a magok kötelességét. «Mert istennek hála — írja Telegdi — énnálam nélkül is vannak egy néhányan itt ez városban, kik híven és igazán predikállják az evangéliomot, de igen kevés az hallgató. Ha csak rövid ideig nem volna is, senki az ki köztetek predikállana, boldog isten! mennyit kiáltánatok az papokra, hogy nincsen predikátor közöttünk, nincsen kitül hallanotok az evangéliomot. Kétség nélkül néma ebeknek mondanatok bennünket. Lám predikállunk, miért nem hallgatjátok olyan gyakorlatossággal a mint illenéjek? Lám nem vagyunk némák, váltig igen ugatunk az ragadozó farkasok ellen, in-

tünk benneteket szüntelen, hogy eltávoztasátok az juhoknak gyapjával befedeztetett farkasokat. De ki veszi intésünket? Sőt sokan vannak kik az farkasok mellé állanak, és vélek egyetemben ellenünk ordétnak. Ha az eretnokségek ellen szóllunk, rágalmazó nevünket költik. Ha az veszedelemre vivő széles útrul, az idvességnek szoros útára igazétjuk az hallgatókat, böjtöt, sanyarú életet predikállunk, pápisták vagyunk azt beszéllek, és ottan nem kellünk. Ha azt mondjuk, hogy az templomban nem trécselni kell, hanem imádkozni és házánál is semmihez sem illik embernek imádság nélkül kezdeni, képutalok vagyunk azt vetik szemünkre. Ha penitencziát predikállunk, gyónásra intjük a népet, pápa drabantinak neveznek bennünket. Hogy ne legyünk azért restek, ha nagyobb részére minden munkánk héjába vagyon? De maga merem mondani, hogy mindennyi hálaadatlanság között is, az hallgatóknak gyorsaságok elől nem veszi az mi szorgalmatosságunkat. Em most is predikállok, és hanyad része vagyon itt a predikáczió, az váras népének? Az kik itt vattok is, hány jött ide előbb nálamnál közületek? Sőt némelyetek még most jű be az szentegyház ajtaján, mikor immár meg is kezdtem fáradni. Tudjátok-e mit tegyünk?

gyülletek sokan és jó idején ide az templomban és meglátjátok, hogy én is nem leszek tunya, tanétlak titeket örömet, és az szent igének kenyerét, melyet Krisztus adott kezemben, megszegdelem, közitekbe osztom és oly csodát teszek, hogy annyi beszéddel és annyi erővel elégetek meg ötezer embert, az mennyivel csak keveset elégethetnek. —

Bizony mondom oly rest nagy része e városbeli népnek, az isten igéjének hallgatásába, hogy ha azokat kellene néznünk, méltán leráztuk volna régen immár lábunkról a port, és másua mentünk volna predikállani. Találnék oly helt, holott ha ennyit munkálódnánk, több gyümölcsét látnójok munkánknek» (*Préd. I. 419 l.*).

Telegdinek három kötetnyi predikációi általában véve is eléggé mutatják, mily buzgósággal igyekezett hivatalát betölteni; idézetünk pedig s az ehhez hasonló helyek épen lelke mélyébe hagynak bennünket tekinteni. Midőn ily őszinteséggel nyilatkozik a nagyszombati lakosság egyházi életéről, vallásbeli gondolkodásáról s egyúttal saját munkálkodásának ki nem elégitő sikeréről; ugyanakkor arról győz meg, hogy hitének ereje, kötelesség-érzete és kitartása a nehéz körülmények közt nemhogy csökkent volna, hanem azok

arányában fokozódott. Erről a csüggedni nem tudó buzgóságról méltán feltehetjük, hogy míg a szószéken élő szóval hasogatta az ígét, addig a nagyszombati tanács és a lakosság nagy része által pártolt Huszár Gállal, Bornemisza Péterrel, Sibolthi Demeterrel és ezekhez hasonló ellenfeleivel, az irodalmi téren 1577 előtt is folytatta a küzdelmet. Predikációi első kötetének kiadásában is felismerhető ez a célzat, mert igaz ugyan, hogy az olvasóhoz intézett előszavában ezt írja: «gyakorta kértenek barátim, intettenek jó uraim, hogy a mit nyelvemmel predikállok azt a szegény egyigyüekért meg is írnam és nem csak addig míg élek, hanem holtom után is szolgálnék a keresztyén anyaszentegyháznak. Kiknek kérések és intések, végre meggyőze engemet, és rejá bírám magamat hogy engednék az ű akaratjoknak»: de másfelől ugyanott azt is mondja, hogy «ha mikor azoknak írásokat kezembe vettem, kik ű magok sem tudják mit hisznek, mert állhatatlanok és ünköztők egyenetlenek, nem egyébért vettem, hanem csak ezért, hogy látnám honnét volna eredete az ű tévelygéseknek, mivel támasztanájak igyeket, és fondámentomból megértvén micsoda véték és fogatkozás volna az ű vallásokban, alkalmatosban

oltalmazhattam volna ellenek az evangeliomi igasságot. Jollehet ha azonközbe valamit olyat találtam nállok a mi tetszett és nem idegen volt az Isten igéjétül, azt el nem vettem.»

Melius munkáin kívül 1577 előtt már Bornemisza predikációiból is három kötet jelent meg. Kétséget nem szenved tehát, hogy ezeket is forgatta s ezekre is gondolt Telegdi midőn idézett szavait írta. Annál is inkább volt oka ezt tenni, mivel Bornemisza talán valamennyi protestáns pap közt legtöbb gondot adott neki. Ő volt az, a ki 1564-től kezdve, nem csupán a nagyszombatiak, hanem Balassa János pártfogása alatt is gyakran jelent meg Nagy-Szombatban s annak az otrouska piaczon levő házában hirdette az ígét az ott összegyűlt protestánsoknak, mint ez az 1576. évi pozsonyi országgyűlésen jelenvolt egyházi rendeknek Maximiliánhoz intézett felterjesztéséből kitűnik (*Fraknói, M. orsz. gyűlési emlékek VI. 169. l.*). Azon titalmak némelyike, melyek 1562—1576-ig, többnyire meg nem nevezett predikátoroknak nagyszombati működése ellen, az odavaló tanácshoz intéztettek, — bizonyosan Bornemisza ellen is szólt, mert hiszen Balassa János is megidéztetett az egyházi ügyész által, a miért őt magával több ízben

oda vitte és saját házában predikálni engedte. Bornemisza a maga módja szerint szintén említést tesz e dologról IV. része 849. levelén, hol azt írja: «Nagy-Szombatba mikor én predikállanék Balasi János házába, és az menyűtő köveket emliteném az istenteleneknek büntetésére: azonba úgy üté az derék szent egyházat, hogy az fa feszület apróra rontatnék, és az uraim ajándékon küldöznék az morsalikját. Ki miatt mind Balasinak, mind nekem, mind az szombatiaknak sok bajunk volt, de ártalom nélkül nagyobb épületünkre. Mert azután Sybolti Demetert Isten esztendeig predikáltatá mindennap az Ispítál kápolnájában; és az ő híveit kívül is mindennap tengeti ma is.» (V. ö. Telegdinek a 123. lapon idézett levelével). Maga Telegdi sem tagadja, hogy a nagyszombati üldözések szerzője és indítója leginkább ő volt, midőn így ír Feleletének 6. lapján: «azon panaszkodol, hogy sok esztendő-től fogva rejád törtem, sok fő püspököket és a fejedelmet is többször százszer-nél ellened felindétottam: hogy a kik itt Nagy-Szombatban a religio dolgában valami újétást kezdettenek vala, azoknak ellenek viaskodtam. Értem barátom, mi fájlalja a te gyomrodat. Az marja beledet, hogy kőfalul vettem magamat te ellened az Izráelnek házaért; hogy az

én vitézségemnek lelki fegyverit kivon-
szom stb.»

Ama tilalmak és zaklatások folytonossága irathatta Bornemiszával már 1569. szeptember 20-án, midőn postillája kiadhatására segélyt kér a nagyszombati tanácstól, a következőket: «Látja kegyelmetek mennyi sok városokban és falukban szűkült meg az úristennek ígéjének hirdetése és látja azt is kegyelmetek mennyi álnok mesterséggel állott előnkben az pokolbeli ördög, hogy sok helyeken ne lenne szabad csak említeni is. De miérthogy az mi urunk Jézus Krisztus megrontotta az ördögnek fejét, akarmint szepelkedjék is, erőtlén az ő dereka az fű nélkül. — — Az könyű itt velem vagyon Pozsonba, — rövid nap oda megyek Szombatba, ott megláthatja ti kegyelmetek is. Most csak azért írok idején hogy midőn oda kegyelmétekhez menendek, azkorra meg ne késlelne kegyelmetek, mert ott semmit nem késhetem.» (Tört. Tdr. 1878. 385. l.)

Telegdi épen úgy a köznép felfogásához szólt és írt mint Bornemisza. Ez utóbbi most idézett levelében mondja, hogy: «írtam én is egy postillát, kibe az szokott Evangeliomokat nagy hűen és oly nyilván megmagyaráztam hogy akarmely falubeli parasztság is könnyen

megértheti.» 1577-ig megjelent köteteiben ugyanezt a célzt tartotta szem előtt. Telegdi egy cseppel sem adja alább: «mentül rövidebben adhatunk valamit elcibe a köz népnek, attul könnyebben megfoghatja. — — Ezeket csak a végre mondám, hogy senki ne tulajdonétsa teljességgel temérdek tudatlanságomnak, hogy a közenséges magyarok nyelvén szólllok, hanem értse miért művelem azt, tudnia illik azért, hogy nem akarok feljebb értenem annál a mint szükség, gyűlölöm mint szent Pál is gyűlölte az ígéknek haszontalan újságát és a tudománnak hamis nevének hányását» (*I. k. Előszó*).

Alig hogy megjelent Telegdi első kötete, nyomon követte azt Bornemisának «Fejtegetés» című ellenírata, 1577 végén vagy 1578 elején, melynek ma egyetlen példánya sem ismeretes. A két hatalmas ellenfél folyvást szemmel tartotta, ismerte és nem kicsinyelte egymást. Polemiájuk úgy látszik, egészen a Fejtegetés megjelenéseig, egymás megnevezése nélkül folyt; Bornemisza azonban T. első kötetében rá nézve oly veszedelmessé válható fegyvert látott, melynek minden módon élet iparkodott venni. E végre készült a Fejtegetés oly gyorsan, hogy az 1578 február 1-én megnyílt pozsonyi országgyűlésen

már osztogathatta szerzője, a kit Telegdi, II. kötetének előbeszédében is neve nélkül mond «egy nem igen jó szomszédjának. A ki — így folytatja — minek utánna látta volna, hogy az én Postillámnak első része, melyet tavaly bocsáttam ki, a keresztyéneknek kezekbe forgattatnék, félvén rajta hogy az ű hasas és potrohos könyveinek ennek utánna kevesebb becsületi lenne, és arra alább fogna szállani, mivelhogy volna immár másik, melyet azok olvashatnának és olvasnának is, a kik eddig az ű Postilláját nem egyébert, hanem azért olvasták, mert talám a mi nyelvünkön egyebet nem kaphattanak: akará eleit venni ennek a kárnak és sokképen gondolkodék rajta, mimódon akiknél volna, elvettetnéje vélek, és az övét tolynája kezekbe, akik peniglen eddig nem látták avagy meg nem vöttek volna, azokkal láttatlanúl annyira megutáltatnája, hogy soha csak látni se akarják nemhogy olvasni. És hogy ezt a gondolatot véghez vihetnéje, legelőször beszédével szerkeszerént mindenütt, de oly helyeken kiváltképpen, a hol feles emberek között forgódik úgymint menyegzőkbe és egyéb lakodalmokba, kezdé erőssen gyalázni írásomat, ragalmazni tanításomat, szidalmazni ennen magamat. Annakutánna, hogy hamarébb kiter-

jedhetne az a gyalázat, melyet nekem és az én könyvemnek készét vala, nagy sietséggel egy csomózó fejtegetést íra, melyet ez elmúlt gyűlésbe, a posonyi városban, uraknak és nemeseknek, vígan és mosolyogva osztogata, mintha immár avval teljességgel véghez vitte avagy vihette volna az ő szándékát.» (V. ö. *Telegdi, Feleletének* kezdetét.)

A mire Telegdi czéloz, Bornemisza így adja elő IV. része 866 levelén: «Ez tájba 1578. másod napján az új esztendőnek, valék főfő népekkel egy menyegzőbe. Mondának ott egy néhányan: hogy Telegdi Miklós bűdös bort kezdett reám. Mondék: inkább el kél az én jó borom. Hova bűdösb, nyúlósb, eczetesb, annyival kedvesb lesz, a ki a jó bort kaphatja utána. Ennek imez az értelme: mikor Telegdi semmi álnoksággal, haraggal, enyegetéssel eleit nem vehette volna annak, hogy én könyveket kezdettem nyomtatni; azután ő is kezdett postillát nyomtatni. Én bizony azt véltem, mig nem láttam, hogy jeles dolgok lennének benne; de mondák az írástudok, hogy egy előbe mint egy méz, utol csapa méreg, és szemlátomást való képtelen hazugságok. Mert nagy álnokul előszer az mi félénknek magyarázatiból szép értelmeket szedegetett ki az evangeliom magyarázatjára,

de végre az ő szokott mestersége szerint, elvondogálja az ő pápa, eretnek, tévelgő, hamis, csalárd tudományára, ki egy punktig eszét vesztötte az egész sz.-írásnak, a tíz parancsolatnak, az hitágazatinak, az mi atyánknak, az keresztségnek és az úrvacsorájának. Az tíz parancsolatból ki hatta az csalárd: ne csinály magadnak faragott képet etc.»

Telegdi nemcsak abban követte Borne-miszát, hogy «a közönséges Magyarok nyelvén szolt», hanem művei közzétételének módjára nézve is. Az, a reformácziót pártoló főurakhoz, városi tanácsokhoz fordult segítségért; ez egyenesen Ferdinándhoz. Amaz Huszár Gállal kezdte nyomatni predikációi első kötetét Komjátiban, de már saját nyomdáján végezte be Semptén; Telegdi Bécsben nyomatta első kötetét, de a második kötetet már esztendő múlva szintén a maga nyomdáján és saját házában állította ki. Ferdinándhoz az első kötet nyomása közben folyamodott segítségért s a pozsonyi kamara hathatós támogatására az esztergomi érsekség jövedelméből egyelőre 1000 forint útalványoztatott részére már 1577 október 26-án. Folytatólag megkaphatta az egész 3000 ftnyi összeget, melyet kért s úgy szerezte meg a jézsuitáknak 1559-ben alapított, de 1563 óta nem igen mű-

ködött bécsi nyomdáját. (*M. Könyvszemle 1881. 203. 237. l.*) Ettől kezdve épen úgy saját nyomdáján adja ki műveit t. i. predikációi II. részét 1578-ban; III. részét, Feleletét, Rövid írását és az Ordinariumot 1580-ban; Egynéhány eles okait 1581-ben: mint Bornemisza a magáéit Semptén, Detrekőben és Rárbokon. Mig Bornemiszanak szemére hányja, hogy az 1578. évi országgyűlésen ugyancsak osztogatta az ő első kötete ellen írt csomozó Fejtegetés-ét; addig ő maga elmondja annak előbeszédében, hogy ő is hol működött leginkább. «Tizenhat egész esztendeje múlt el immár — úgymond — hogy e nagyszombati egyházban, a Christus Jesusnak Evangéliomját predikálom. Jóllehet közönsleg egyebütt is, a hová érkeztem, kiváltképpen peniglen Posonba az ország gyűlésiben és a közönséges törvényeknek (melyeket octaváknak hínak) idején, kereskedtem az Istentül nekem adatott girával és igyekeztem az én uramnak nyereséget szerzeni.» Mellesleg, jegyezzük meg, hogy Bornemisza pozsonyi megjelenése sem épen abból állott, hogy csomozó Fejtegetését vígan és mosolyogva osztogató az uraknak és nemeseknek; hanem ennél jóval komolyabb természetű volt s lélek és bátorság kellett hozzá. Maga írja a IV. része 862. lapján, hogy: «Az ország

előtt az gyűlésben predikáltam és a Maximilián császár tiltását meg nem fogadtam az ő pap tanácsi szerint.»

Ha ezen párhuzamhoz még hozzá toldjuk, hogy a protestans Bornemisza, superintendense volt a maga felekezetének, Telegdi pedig fokról fokra haladva, pécsi püspökké s az esztergomi érsekség helytartójává lett: előttünk áll régi irodalmunk e két kiváló alakjának nemcsak egymással folytatott papi s irodalmi vetélkedésének vázlata, hanem egyházi pályájukon elért külső sikerök végső pontja is.

Telegdi, bizonyára irodalmi működése tekintetbe vételével is, 1579. február 6-án neveztetett ki pécsi püspökké, mely hivatalában az apostoli szék által azon évi május 15-én erősített meg. Püspöki megyéje, székhelyével együtt török hatalom alatt állván, továbbra is Nagy-Szombatban maradt s mint capitularis generalis vicarius az üresen állott érsekséget kormányozta. Püspökké neveztetése idejében február 8-án, ismét királyi megintésben kellett részesíteni a nyakas nagyszombati tanácsot, a miért a különböző ürügy alatt ott megfordult protestáns papok működését tőle telhetőleg elősegítette, külön iskolát tartott s abban protestans catechismust taníttatott. Mi-

dön ezeket a király, jövődre szigorúan megtiltja, egyszersmind tudatja, hogy a lelkiekre nézve továbbra is a most pécsi püspökké választott Telegdi gondja alatt kell állaniok s őt kell ismerniök *pro vestro supremo concionatore et animarum pastore* (Stelczer, id. m. 119. l.). — 1582-ben az érsekség adminisztrátorává neveztetett, a mikor egyéb dolgai közt — minden arra mutat, hogy nemcsak előszóval látta el, hanem maga szerkesztette s írta is az esztergomi érsekség papjai számára, az 1583-ban Nagy-Szombatban megjelent Agendariust. Mily gondja volt a ritualis dolgokra, látható, predikációi első kötete elé ily címmel illesztett egy levélnyi útasításából is: *a falukon tanéló egyigyű jámbor egyházi embereknek.*

A pozsonyi országgyűléseken, 1582. előtt inkább csak mint egyházi szónok szerepelt; azonban egyház-kormányzói intézkedései, már az 1576. évi országgyűlésen vallási sérelmet képeztek. «A protestáns lelkészeket és az őket pártoló földesurakat, egyházmegyei ügyészek által, az esztergomi szent-szék elébe idézteté és a meg nem jelenőket azzal fenyegeté, hogy karhatalommal fogja őket hatóságának elismerésére kényszeríteni.» (*Fraknói, M. orsz. gy. eml. VI. 141. l.*) Mivel a protestáns rendek a papság ellenzése miatt törvényes orvos-

Ama törvényhozási szünetnek, mely 1583-tól 1587-nek novembereig tartott, Telegdi már nem érte végét. Meghalt 51 éves korában, 1586. évi ápril 22-én. Szintén a nagyszombati, Sz. Miklósról nevezett templomba temettetett el, hol sírját ez a felírás jelöli:

REVERENDISS. NICOLAUS TELEGDINUS EPISCOPUS QUINQUE ECCLESIE. CONSILIAR. CÆS. R. M. ADMINISTRATOR ARCHIEPISCOPATUS STRIGON. IN SPIRITUALIBUS VIVENS HUNC SEPULTURÆ LOCUM SIBI ELEGIT: MORIENS VERO IN DOMINO ANNO MDLXXXVI. APRIL XXII. DIE ÆTATIS LI. CLERI POPULIQUE ORATIONIBUS SE COMMENDAT.

Telegdinek aránylag rövid élete, igazolta azt a várakozást, mely Oláh Miklós részéről a tehetséges ifjú, Verancsics részéről pedig a meglett férfi iránt nyilvánult. Kormányra termettségének első jeleül tekinthető már az, hogy krakkai tanulótársai a 22 éves ifjút egy értelemmel seniorrá választották magok közül; ugyanezt mutatja az, hogy esztendő múlva az esztergami iskola igazgatását bízta reá Oláh Miklós. A három év alatt elnyert kanonokság szintén azt bizonyítja, hogy kiváló tehetsége teljesen megfelelt a munkakörnek, mely számára kijelöltetett. Saját szavai szerint tizenhat évre terjedt egyházi szónoki működése, me-

lást nem nyerhettek, 1576. január 30-án a nádori helytartó előtt ünnepélyes óvást tettek, melyben Telegdit és utódait az egyházmegyei ügyész által indítandó perek tárgyalásától és elítélésétől eltiltják, és kijelentik, hogy a netalán hozandó ítéleteknek engedelmeskedni nem fognak (*u. o. 144. l.*). — Maximiliánnak 1576. február 1-én kelt leirata az egyházmegyei ügyészek némi korlátozását ígérte, egyebekre nézve pedig a status quo fentartását rendelte el (*u. o. 173. l.*).

Az 1582. évi országgyűlésen már tevékeny részt vesz s ama küldöttséget vezeti Telegdi Bécsbe, mely a királyt arra kérte, hogy személyesen jelenjen meg a diétán. Ettől kezdve hol saját személyében, hol mint az elaggott királyi cancellár, Draskovics György bíbornok helyettesítője foly be az 1582 és 1583. évi országgyűlés tárgyalásaiba. Országgyűlési működésének mintegy folytatásaul lehet tekinteni a Corpus Juris-nak, Mossóczi Zakhariás nyitrai püspökkel együtt eszközölt kiadását, mely 1584-ben szintén Nagy-Szombatban, Telegdi házában, kettejük költségén jelent meg. Halála után, e kiadásnak négyszáz kötetlen példánya találtatott könyvei közt, a mint látható, könyvtára összeírásának végén (*M. Könyvszemle 1880. 50. l.*).

lyet oly kitartó lelkiismertességgel s fáradhatatlan buzgósággal folytatott, majd teljes erejét igénylő egyházkormányzói hivatása csaknem kétségtelenné teszi, hogy lelki tehetségével arányban álló egészséges, erős testi szervezetet kellett a természettől örökölnie. Oláh és Verancsics széles körű műveltségét, diplomata képességét, Telegdinél nem találjuk; Oláh jellemének nagy és erős vonásai ép úgy hiányoztak nála, mint Verancsics tudós lelkének lágyan elmosódó szelidebb sajátosságai. Ezek udvari simasága helyett Telegdinél inkább a tanult ember érdekességét tapasztaljuk; azok egyetemes képzettsége ellenében, ennek inkább csak theologiai egyoldalú iránya tűnik szemünkbe, s ebből ered az, a miben amazokat feljül múlja. Hite nagyobb, tevékenysége szint: lázasnak mondható, valóságossága a türelmetlenséggel határos. Egy célra irányzott s eszközeiben épen nem válogatós működése, számot tevő sikereket arat; de az előre megfontolt számítás és körültekintés nem tartozik erősebb tulajdonai közé. Higgadtságának határát a templomi szószék látszik képezni; de a hol az ellenvéleménynek is lehet nyilatkozni, ott hevesebb vérmérséklete azonnal erőt vesz rajta. Támadása eléggé nyúgód, védekezése — a kor

szokása szerint — inkább indulatos. Leszállva a szószékről, útféli szótól, sártól ép oly kevéssé tartózkodó, mint kortársai, kik szintén a «közönséges magyarok» nyelvén vitatkoztak.

Ezek egyike s az ő legfőbb ellenfele, Bornemisza, így jellemzi pred. IV.r. 863. levelén: «Telegdi Miklós, ki nagy prépost és fő predikátorok az pispekeknek, sok setétségét hordozta ő is az Sátánnak, kinek okossága, nyelve, tanúsága, vigyázása nem kicsiny, de hova nagyobb, annyival poklabb, mert az ördög paradicsomban is az kígyót azért választá, mert az okosb vala az több állatoknál. Ez úgymint köztök nagy tisztet érdemlett volna; de az úrsudaképen állott ellene. Kiről Arotis Péter, Doctor juris prokátor lévén, sok dolgokat beszéllet, mint forgott igye az császár és az egész ország előtt. Midőn a szombatiak vádolnák sodomítaságaért is, és egyéb dolgaiért is, kiket nem illik előszámlálnom, kibe Istennek csuda ítéletiből esett, hogy míg az ő maga tisztességét oltalmazná, addig az Isten ígéje békességgel hirdettetnék, mert aznak csuda háborgatója vala. De azután még inkább reá gyűhösödett vala. Ki még engem háborgata, addig az alatt és az miatt sok nemes dolgokra tanyíta az úristen, mert noha egy nihanyszor császárt és minden pispekeket

felindított ellenem, de mindenszer eleit vötte az úristen stb. stb.»

Dunavidéki nyelvjáráson írt egyházi beszédeinek nyelve tiszta magyar, természetesen folyó, világos; kápráztató idézetek nem tartítják mint Pázmányét s ha ereje nem oly hatalmas is mint Pázmány stylusáé, egyszerűségével s mély meggyőződést mutató magyaros érthetőségével ma is lekötve tartja a figyelmet. «Szerény gazdálkodással alkotja meg — mint Toldy mondja — arányos és átlátszó beszédeit, mikkel nem köt össze más igényt, mint a vallás erkölcsi elveinek a szívbe plántálását. Nem valamely vezéreszmét tárgyal bennök, rendszeres elrendeléssel s minden oldalról fejtegetéssel; tárgyat neki mindenkör a nap evangélioma nyújt, ezt magyarázza tételről tételre, s e magyarázathoz függeszti észrevételeit, tanulságait; dispositiója tehát nem egy eszmének elágazásából indul ki, hanem a szöveg részleteinek bizonyos közös szempontokra vitelében áll s így külső, a sokfélét áttekinthetővé tétel végett.» Mint jellemében az önállóságot, úgy nem találjuk írói működésében a leleményességet. Ezt nem is hajhászsa; akár önismeret, akár ösztön s a helyzet szüksége súgja neki, megelégszik ellenfeleinek s annak nyomon követésével,

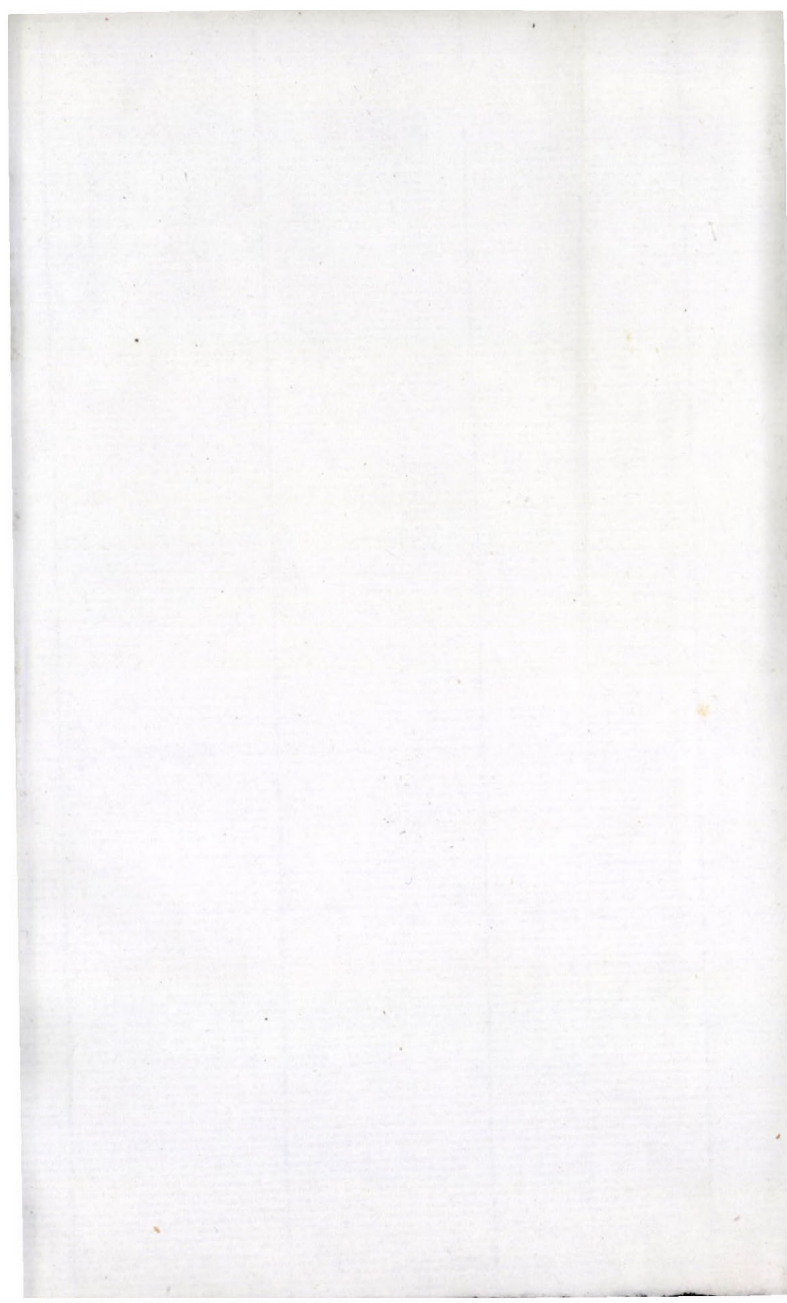
mit azoktól lát. Nyomda ellen nyomdát állit, postillák ellenébe postillázik, a népies hang hatását népies visszhang erejével egyensúlyozza ; tolla csak oly edzett mint ellenfeleié, forgatásában nem ügyetlenebb ; új fegyver szükségét nem érzi, mert ha egy maga állott is ki a sikra, jól tudta, hogy erős fal az, a melynek hátát vetheti.

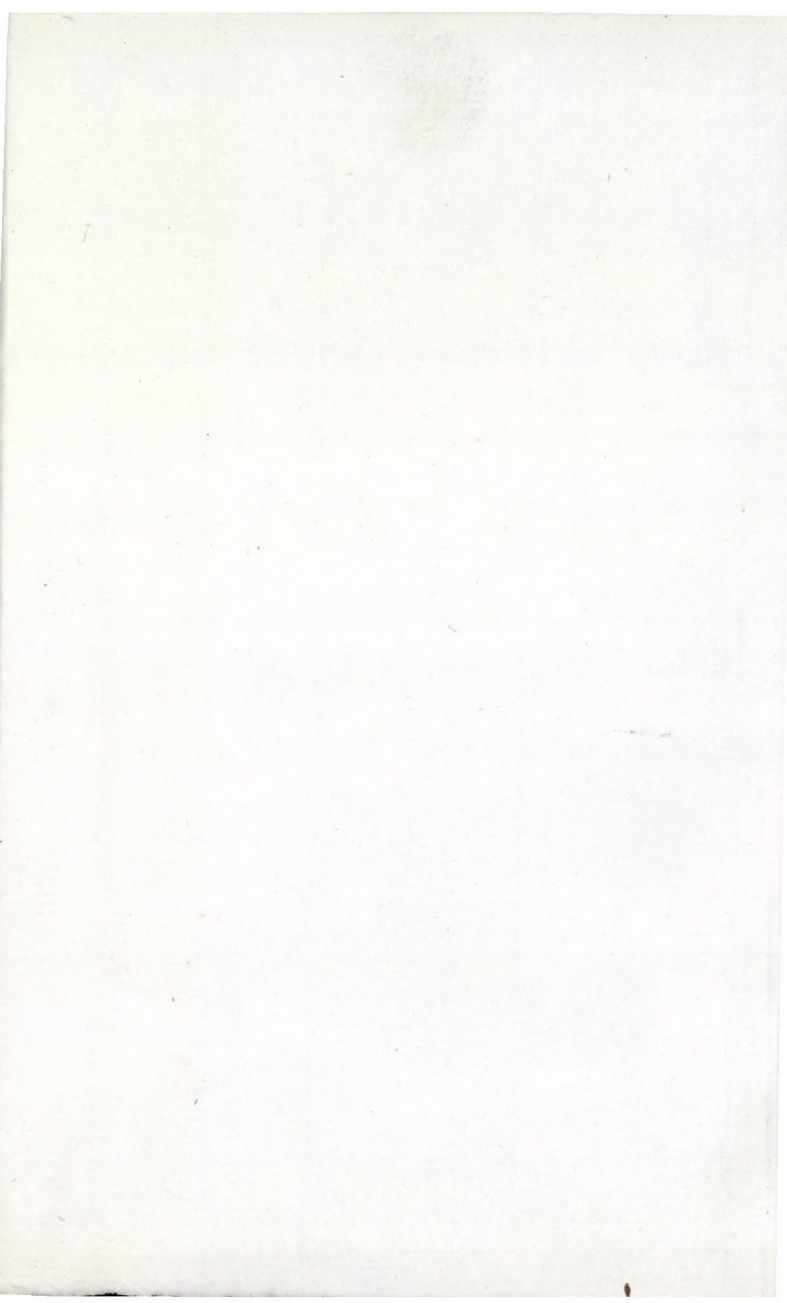
Hűségében Bécs, engedelmességében Róma teljesen bizhatott, s bízott is.

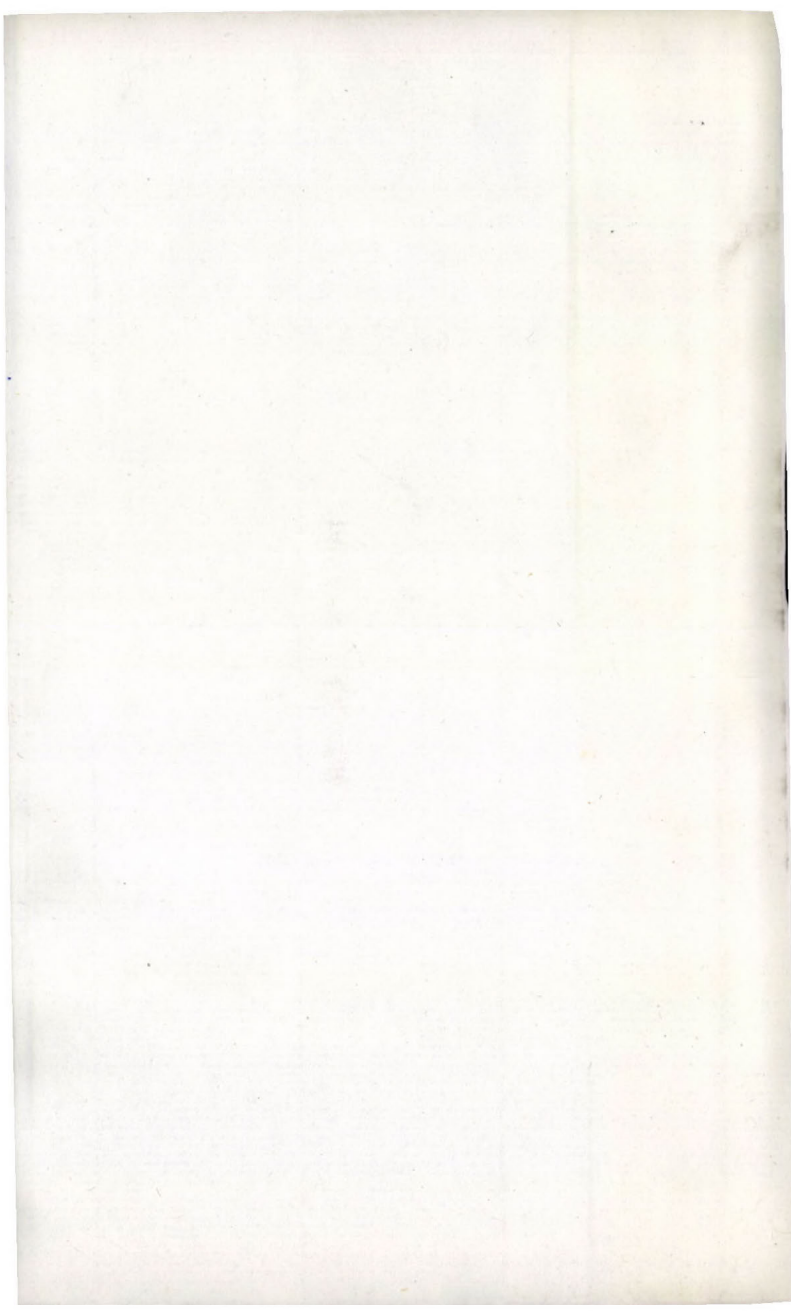
1884. szept. 21.

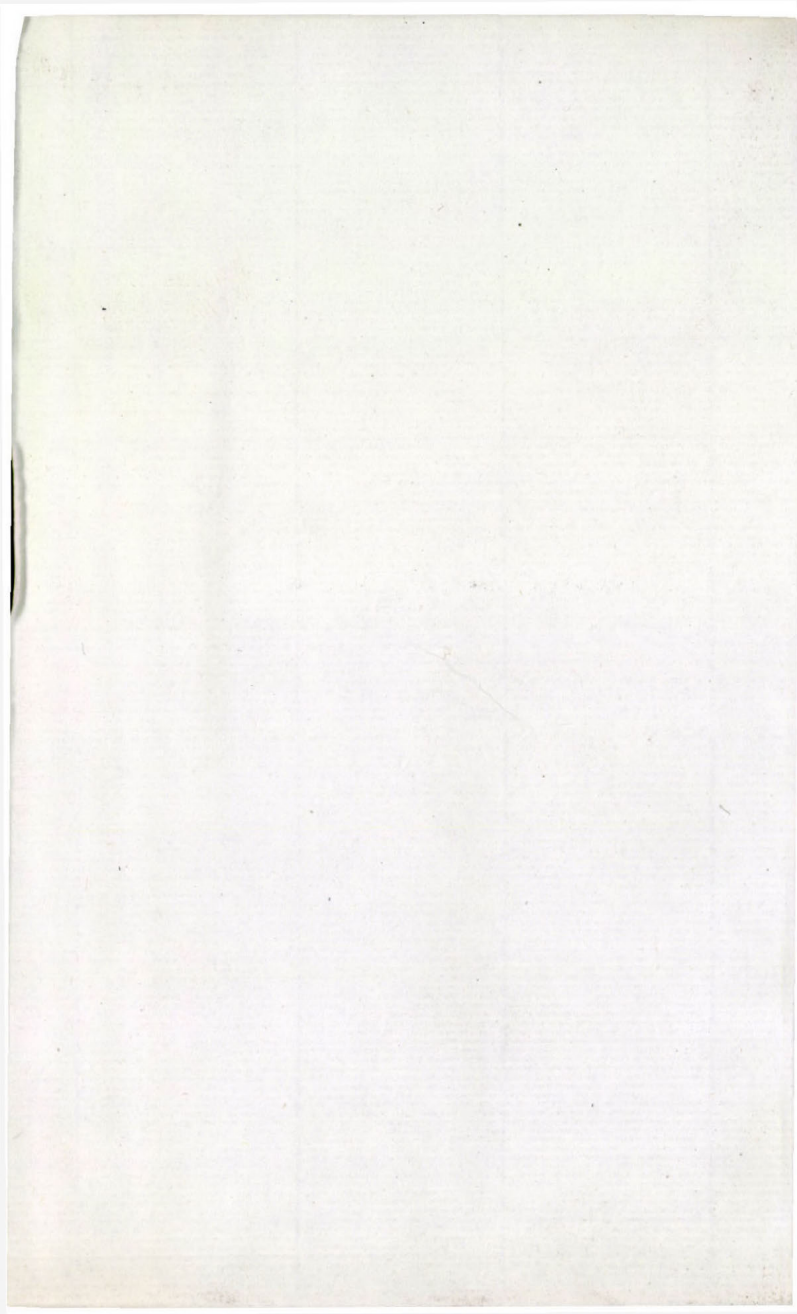
Sz. Á.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Budapest 1884. Franklin-Társulat nyomdája.